

ԻՎԱՆ ԹՈՒՐԿԵՆԵՎ

ՅԱՂԹԱԿԱՆ ՄԻՐՈՅ ԵՐԳԸ

Թարգմ. Պ. ՇԷՔԵՐՋԵԱՆ

(Արտատպուած «Անահիտ»-ին)

ԳԻՆ՝ 25 ԱԷՆԹ

1932

Տպարան Գ. Բ. ԹԻՒՐԱՊԵՆՆ

227, Bd. Raspail, 227

PARIS

207

ԻՎԱՆ ԹՈՒՐԿԵՆԵՎ

1999

ՅԱՂԹԱԿԱՆ ՄԻՐՈՅ ԵՐԳԸ

Թարգմ. Պ. ՇԷՔԵՐՋԵԱՆ

(Արտատպուած «Անահիտ»-ին)

ԳԻՆ՝ 25 ՍԷՆՔ

1932

Տպարան Յ. Բ. ԹԻՒՐԱՊԵՆՆ
227, Bd. Raspail, 227
PARIS

Printed in France
BY TURABIAN PRESS
227, Boulevard Raspail
PARIS 14e

29-244

207-79

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՔ

Այս հատարը սիրուն երեւոյթ մըն է ժամանակա-
կից հայ գրականութեան թարգմանածոյ նիւղին կալ-
ուածին մէջ:

Երկու իրողութիւններ աչքի կը զարնեն. — Առաջի-
նը ա՛յն թէ թարգմանիչն է մեր ամերիկաբնակ ազգա-
յիւններէն Պ. Շէֆէրքեան, համեստ այլ յաջողակ ար-
հեստաւոր մը, որ իր գործին ու շահուն բովանդակ
անձով նուիրուելէն զատ ժամանակ գտած է գրակա-
նութեամբ զբաղելու, կարգալու, ընտրելու, եւ ոչ
այսչափ միայն, այլ եւ թարգմանելու եւ հրատարակե-
լու:

Գրական շարժման մասնակցութեան մէջ Պ. Շէ-
ֆէրքեանի ցոյց տուած եռանդը ա՛լ աւելի գնահատելի
կ'ըլլայ, երբ նկատի առնուի թէ գրաւէր արհեստաւորը
մասնագիտական երկ մը չէ որ թարգմանութեամբ հրա-
պարակ հանած է, այլ խորապէս գրական եւ, մանա-
ւանդ, ուս գրականութեան արքնամիտ տիտաննե-
րէն՝ իվան Թուրկենեվի հոգեբանական, վերլուծող
վիպակներէն մէկ ֆանին հայացուցած է ընտիր լեզուով
եւ խելտին ոճով մը, որոնք թարգմանչին հմտութեան
հետ ցոյց կուտան նաեւ անոր գրական գաւազանին բարձ-

րութիւնը: Այս տեսակէտը աւելի կը շեշտուի երբ դիտել տանք թէ մեր գրականութեան արդի «արտասահմանեան» շրջանին մէջ թարգմանածոյ երկեր, մինչեւ իսկ պարզ յօդուածներ յանալս գուրկ են բնագրին կամ հեղինակին նշգրիտ հասկացողութեան շնորհներէն: Այդ շնորհը կայ Շէֆերշեանի թարգմանութեան մէջ՝ հակառակ ուրիշ թարգմանչի համար սա՛ անուպատ պարագային որ պարտաւորուած կ'ըլլայ թարգմանութենէ մը թարգմանել իր կարգին, ինչպէս բրած է Պ. Շէֆերշեան, Թուրկենեւը հայացնելով անգլիերէն թարգմանութենէն:

Աչքի զարնող երկրորդ իրողութիւնն է Շէֆերշեանի ընտրած հեղինակը: Քննորդ եւ աւելի դարեւաւելի է որ հիւսիսական գրականութիւններուն մէջ խորհով ու նիւթով իսկատիւ դրոշմ՝ ներկայացնող ռուս գրականութիւնը մեր նախապատեքազմեան եւ յետպատեքազմեան սերունդին մէջ ոչ միայն պարզ ընթերցող, այլեւ հետեւելու ջանադիր լայն շրջանակ մը ունեցած է: Կովկասի մեր արիասիրտ եղբայրներուն մը շակած գրականութեան աղբիւրը ռուսականը ըլլալով՝ անոնց մտադիր ու եռանդագին ընթերցումը սիրելի ընծայեց նոր սերունդին նոյն աղբիւրին մայր ակունքը – ռուսականը, ա՛յնպէս որ շատ երկար ատենէ ի վեր լատինական գրականութեան յաւիտեանական դասականութենէն եւ անգլիսաբան գրականութեան մերթմթաւոր եւ մերթմայրացեղ գործնականամիտ դեգերումներէն յափացող հայ գրական ու գրասէր երիտասարդութիւնը ակնյայտնի հակում մը կ'ունենար ռուս մեծ միտքերու կողմը, որոնք լուսաւոր եւ շլացիկ յայտնութիւններ եղած էին նաեւ համաշխարհային գրականութեան համար: Այդ հոյակապ միտքերէն

մին է իվան Թուրկենեւը, ռուս գրականութեան արձակագիր իւկոն, որուն պարզ պատմութեան իսկ գրական նշմարիտ առումներ կը հոսին: Եւրոպական վիպային – դասական խառնուածքէն շատ հեռի, առարկային հետ ապրող, նկարագրութեան ընթացքին առարկան խորացնող, հոգիացնող գրական մեծ դարբին մըն է, ոսկեծոյլ արուեստին անմահ վարպետ մըն է Թուրկենեւը: Տօնքոյէվսի, Մաքսիմ Կորքի, Թուրկենեւ՝ ռուս գրականութեան ողիմպոսեան մոզին՝ Թուսքոյին հետ կրնան դիմագրաւել դարերու նաշակին եւ ապրումներուն, իրենց նկարագրած, իրենց շօշափած նիւթերուն իսկը կրցած են գերել բովի մէջ, կապել կաշկանդել զայն հալոցարանի մէջ: Դուրսը բան չէ մնացած: Այնքան բարձրութեան մէջ նոյնքան պարզ կը մնաս, կը կարդաս զանոնք եւ չես զգար վերացում, պատրանք, գլխու պտոյտ, այլ միշտ առարկայէն անբաժան, անոր զարմանալի փոփոխութիւնները անգամ բնական կը գտնես, անգիտակից այն դերբուկներուն՝ ջրոնց լերկ ու դժուարին առեփններէն վեր կը հանեն քեզ, մինչեւ որ յետին բալէին յանկարծ լազուարթ երկնքի մը գով երդիքին տակ բարձրադիր գագաթի մը վրայ կը գտնես ինքզինքդ, պաղպաղուն հորիզոններու դէմ:

Պ. Շէֆերշեանի ներկայ երկին յաղթական կնիքը, մեր համեստ կարծիքով, կը կայանայ այն նոր հրապայրին մէջ, զոր ան կուգայ տալ մեզի ռուս գրականութեան մասին, անոր շքեղ դէմքերէն մէկուն քանի մը հրաշակերտները թարգմանելով. խնդիր չէ թէ նոյն իսկ մեծագոյն պատկերները չըլլան անոնք այդ գրականութենէն, կը բաւէ որ անոնք կը նորոգեն նաշակը եւ երկաթեայ ամրութիւնը ընդհանրապէս ռուսական

եւ մասնաւորապէս կովկասեան միտքին, որուն հետ
հետզհետէ կը թափ թէ անփակտելի ազոյցներով պի-
տի զօդուի, յօդաւորուի Հայ Միտքը, այն ճակատա-
գրականութեամբ, որմէ արագ արագ կը մզաւի մեր
ցեղին քաղաքական անպաշտան դէպ ուսական առանց-
քը:

Ինչո՞ւ նաեւ ոչ դէպ ի ռուսական գրականութիւ-
նը . . . :

Ահա թէ շատերու համար ի՞նչ բարեմոյն դիպ-
ուած մըն է Պ. Շէքէրջեանի այս հատորը:

ԵՐ. Տ. ԱՆԴՐԷԱՍԵԱՆ

Փարիզ, 5 սեպտ. 1932

ՅԱՂԹԱԿԱՆ ՍԻՐՈՅ ԵՐԳԸ

Ա.

Այս այն է, ինչ որ կարդացի
մի հին իտալական ձեռագրում:

Տասնեւկեցերորդ դարի գրեթէ միջում, Ֆերրա-
րայում, (այդ ժամանակ սա ծաղկում էր մականի ներ-
քոյ իր մեծագործ արքիդուքսների, որ պաշտպան էին
գեղարուեստների եւ բանաստեղծութեան), ապրում
էին երկու երիտասարդներ, Ֆաբիօ եւ Մուծծիօ անու-
նով: Նրանք միեւնոյն տարիքից, եւ մերձաւոր ազգա-
կան էին, ու հազիւ թէ երբ եւ է բաժանուած. մի ա-
մենաջերմ գուրգուրանք, մանկութեան օրերից միա-
ցրել էր նրանց: Նրանց յար եւ նման դիրքը ամրապն-
դել էր այդ կապը: Երկուքն էլ պատկանում էին հին
գերդաստանների. երկուքն էլ հարուստ էին, անկախ,
եւ առանց ընտանեկան կապանքների. երկուսի մէջ էլ
ճաշակն ու հակումները համանման էին:

Մուծծիօն նուիրուած էր երաժշտութեան, Ֆա-
բիօն՝ նկարչութեան:

Ամբողջ Ֆերրարայում նրանց վրայ հպարտութեամբ էին նայում. որպէս դարդարանքներ արքունիքին, ընկերութեան եւ քաղաքին: Սակայն, այսու ամենայնիւ, երեւոյթով նրանք միմեանց չէին նմանում, թէեւ երկուքն էլ նշանաւոր էին մի շնորհալի եւ առողջ գեղեցկութիւնով:

Ֆարիօն բարձրահասակ էր, բացդոյն դէմքով, վռէի դոյն մաղերով եւ կապոյտ աչքերով:

Մուծծիօն, ընդհակառակն ունէր թուխ դէմք, սեւ մաղեր, եւ իր մութ շաղանակադոյն աչքերում չկար գրւարթ պայծառութիւնը, եւ ոչ էլ իր շրթներում՝ հաճելի ժպտող Ֆարիօի ոսկեդոյն արտեւանունքները կադմուս էին նուրբ կիսաշրջանակ իր մաքուր ողորկ յօնքերի ներքեւ: Պօսակցութեան մէջ եւս, Մուծծիօն նուազ ողբերեալ էր:

Այդ բոլորի համար, երկու բարեկամներն էլ նոյնքան նպաստաւոր տպաւորութիւն էին գործում տիկինների վրայ՝ որպէս տիպարներ ասպետական քաղաքավարութեան ու վեհանձնութեան:

Միեւնոյն ժամանակ, Ֆերրարայում ապրում էր մի աղջիկ, Վալերիա անունով: Նա համարում էր քաղաքի ամենաերեւելի գեղեցկուհիներից մէկը. թէեւ շատ քիչ անգամ կարելի էր տեսնել նրան, որովհետեւ նա ապրում էր մի առանձնացած կեանք եւ երբեք դուրս չէր ելնում, բաց ի եկեղեցի գնալուց եւ մեծ տօնի օրերին մի պտոյտ կատարելուց: Նա ապրում էր իր մօր հետ, մի այրի կին՝ ազնուական ընտանիքից, թէեւ փոքրիկ հարստութիւնով, եւ որը ուրիշ զաւակ չունէր:

Ամէն նրանց որ հանդիպում էին Վալերիային, նա

ներշնչում էր ակամայ հիացման մի զգացողութիւն, եւ նոյնքան ակամայ խանդադատանք եւ յարգանք, այնքա՛ն համեստ, այնքա՛ն գողտրիկ էր իր կերպարանքը: Կարծես թէ նա իրադեկ էր իր սեփական հմայքի բովանդակ ոյժին:

Ոմանք, ճշմարիտ է, դտնում էին նրան մի քիչ դունատ. նրա աչքերը, գրեթէ միշտ վայրահակ, արտայայտում էին մի որոշ ամօթխածութիւն եւ նոյն իսկ երկշոտութիւն: Նրա շրթները հազուադէպօրէն ժպտում էին, եւ այն էլ միայն նուաղկոտ կերպով: Նրա ձայնը քիչ անգամ ունէ մէկը լսում էր: Բայց տարածայնուել էր, թէ նա շատ գեղեցիկ էր եւ թէ փակուած իր սեփական սենեակում, առաւօտ կանուխ, երբ տակաւին ամէն բան քաղաքում նիրհում էր, նա սիրում էր երգել հին երգեր ընկերակցութեամբ վինի որի վրայ երբեմն ինքն իսկ անձամբ նուագում էր:

Հակառակ իր դալկութեան՝ Վալերիա ծաղկում էր առողջութեամբ, եւ նոյն իսկ ծերացած մարդիկ, որ նայում էին նրա վրայ, չէին կարող չմտածել. «Օ՛, ինչքա՛ն երջանիկ է լինելու այն երիտասարդը, որի համար այդ անարատ կոյս կոկոնը, տակաւին փակուած՝ իր թերթերի մէջ, պիտի մէկ օր բացուի ու դառնայ լիափթիթ ծաղիկ»:

Բ.

Ֆարիօն եւ Մուծծիօն տեսան Վալերիային առաջին անգամ մի չքեղ հանրային հանդիսում որ տրւում էր հռչակաւոր Լուկրեցիա Բորջիայի որդուն՝ Ֆերրարայի արքիեպոս էրթօլի հրամանով ի պատիւ մի քանի

մեծանուն աղնուականների, որոնք Փարիզից եկել էին հրաւերով արքիդքսուհուն որ դուստրն էր Ֆրանսայի թագաւոր Լուի ԺԲ-ի: Վալերիան նստել էր իր մօր կողքին, մի գեղաւարթամ բեմի վրայ, որը կառուցուել էր Բալլադիոյի մի գծագրութեան համեմատ, Ֆերրարայի դլխաւոր հրապարակում, քաղաքի ամենապատուաւոր տիկինների համար:

Ֆարիօն եւ Մուծծիօն, երկուսն էլ նոյն օրը խանդաղին կերպով սիրահարուեցան նրա վրայ. եւ քանզի բնաւ միմիանցից ոեւէ գաղտնիք չէին պահում, նրանցից իւրաքանչիւրը իսկոյն իրազեկ եղաւ թէ ի՞նչ էր անցնում իր բարեկամի սրտում: Նրանք իրանց մէջ համաձայնուեցին, որ երկուսն էլ փորձեն ծանօթութիւն հաստատել Վալերիայի հետ եւ եթէ նա չնորհանէ ընտրել նրանցից մէկին, միւսը ենթարկուի նրա որոշումին՝ առանց մրմունջի:

Մի քանի շաբաթ յետոյ, չնորհիւ այն գերազանց համբաւին որ նրանք արժանապէս վայելում էին, յաջողեցան մուտք գտնել այրի կնոջ տունը, թէեւ դժուար էր այնտեղ մտնելու արտօնութիւն ստանալ. նա թոյլ տուաւ նրանց այցելել իրան:

Այդ ժամանակից սկսած նրանք կարողանում էին գրեթէ ամէն օր տեսնել Վալերիային եւ խօսել նրա հետ. ու իւրաքանչիւր օր սէրն ու ցանկութիւնը երկու երիտասարդների սրտերում վառուելով աւելի եւ աւելի ուժեղանում էր: Վալերիան, այսու ամենայնիւ, նախընտրութիւն ցոյց չտուեց նրանցից եւ ոչ մէկին, թէեւ նրանց ընկերութիւնը բացայայտ կերպով ախորժելի էր նրա համար:

Մուծծիօի հետ նա դրաղւում էր երաժշտութեամբ, բայց նա աւելի խօսում էր Ֆարիօի հետ, նրա հետ նա նուազ երկչոտ էր:

Վերջապէս, նրանք որոշեցին միանգամ ընդ միշտ իմանալ իրանց բաղդը. եւ ուղարկելով մի նամակ Վալերիային, նրանք խնդրեցին նրանից, որ իրանց հետ պարզ լինի, եւ ասէ թէ որի՞ն նա պատրաստ է տալու իր ձեռքը:

Վալերիան ցոյց տուաւ այս նամակը իր մօրը, եւ յայտնեց նրան թէ ինք կամենում է մնալ ամուրի, բայց եթէ իր մայրը նկատում է որ ժամանակն է իր համար ամուսնանալու, ապա նա կ'ամուսնանայ որի հետ որ իր մայրը ընտրէ:

Աղնիւ այրի կինը մի քանի արցունք թափեց, մտածելով որ բաժանուելու էր իր սիրեցեալ զաւակից, սակայն, չկար մի բանաւոր պատճառ մերժելու նրա ձեռքն ուղղներին: Նա հաւասարապէս երկուսին էլ համարում էր արժանի իր դստեր ամուսինը լինել: Բայց, որովհետեւ նա զաղտնապէս ընտրել էր Ֆարիօին, եւ կասկածելով որ Վալերիան նրան աւելի շատ էր սիրում, նա ընտրեց նրան:

Յաջորդ օրը Ֆարիօն իմացաւ իր բարեբաղդութիւնը, մինչդեռ Մուծծիօն մնում էր միայն պահել իր խօսքը եւ գլուխ ծռել:

Եւ նա այդ արեց: Բայց ակնատես լինել իր բարեկամի եւ մրցակցի յաղթութեան, այդ աւելի ծանր էր քան ինչ որ կարող էր տանիլ: Նա իսկոյն ծախեց իր կալուածների մեծ մասը, եւ հաւաքելով մի քանի հազար դուկատ, որոշեց ճամբորդել դէպ ի հեռաւոր Ա-

բեւեռը: Երբ նա Ֆաբիօն հրաժեշտ տուեց, ասաց նրան, որ ինք չի վերադառնալու մինչեւ որ զգայ թէ իր սիրոյ վերջին նշոյլն անհետացել է իր սրտում:

Ֆաբիօն համար կսկծալի էր բաժանուել իր մանկութեան եւ երիտասարդութեան օրերի բարեկամից... Բայց բերկրալի նախաստեղծութիւնը մօտեցող երջանկութեան՝ փութով կուլ տալ տուեց բոլոր միւս զգացողութիւնները, եւ նա ամբողջապէս անձնատուր եղաւ յաջող սիրոյ՝ յափշտակութեան: Քիչ յետոյ, նա Վալերիայի հետ տօնեց իր պսակի արարողութիւնը, եւ միայն այն ժամանակ իմացաւ ամբողջ արժէքն այն դանձի որ իր բաղդն էր եղել ստանալ: Վալերիան ունէր մի զմայելի ամարանոց, մի ստուերամած պարտէզով, Ֆերրարայից քիչ հեռու: Նա իր կնոջ եւ մօր հետ փոխադրուեց այնտեղ:

Ապա, մի երջանկութեան շրջան սկսուեց նրանց համար:

Ամուսնական կեանքը մի նոր եւ հմայիչ լոյսի մէջ ի յայտ բերեց Վալերիայի բոլոր կատարելութիւնները:

Ֆաբիօն դարձաւ մի նշանաւոր արդիստ. այլ եւս մի պարզ սիրող նկարիչ չէր, այլ մի իրական վարպետ:

Վալերիայի մայրը ցնծութեամբ շնորհակալութիւն էր յայտնում Աստուծուն երբ նայում էր երջանիկ զոյգի վրայ:

Չորս տարիներ անցան աննշմարելի կերպով, մի հեշտալի երազի նման: Միայն մէկ բանի կարօտում էր երիտասարդ զոյգը, մի պակասութիւն՝ որ ինչպէս մի վիշտ նրանց ողբալ էր տալիս: Նրանք գաւազ չունէին... Բայց բոլորովին յոյսերնին կտրած չէին:

Չորրորդ տարուայ վերջերը, վրայ հասաւ մի մեծ եւ իրական վիշտ, Վալերիայի մայրը մի քանի օրուայ հիւանդութիւնից յետոյ մեռաւ:

Վալերիան շատ արցունք թափեց, մի երկար ժամանակ նա չէր կարողանում բնութեանալ իր կորուստին:

Բայց մի տարի էլ անցաւ. կեանքը նորից հաստատուել էր իր իրաւունքները, եւ հոսում էր իր հին ճամբով: Եւ ահա, մի գեղեցիկ ամառնային երեկոյ, ամենքի համար անսպասելիօրէն՝ Մուծծիօն վերադարձաւ Ֆերրարա:

Գ.

Ամբողջ հինգ տարուայ միջոցին, որ իր բաժանումից ի վեր անցել էր, ոչ ոք ոչինչ չէր լսել նրա մասին. ամէն խօսակցութիւն իր նկատմամբ մեռել էր, որպէս թէ նա անհետացած լինէր աշխարհի երեսից: Երբ որ Ֆաբիօն հանդիպեց իր բարեկամին Ֆերրարայի փողոցներից մէկում, գրեթէ բարձրաձայն աղաղակեց, նախ՝ վրդովմունքից, յետոյ ուրախութիւնից, ու իսկոյն եւ եթ հրաւիրեց նրան իր ամարանոցը: Պատահեց, որ իր պարտէզում, տանից առանձին, դանւում էր մի ընդարձակ տաղաւար. նա առաջարկեց իր բարեկամին հաստատուել իր այս տաղաւարում: Մուծծիօն իսկոյն համաձայնուեց եւ միեւնոյն օրը փոխադրուեց այնտեղ իր ծառայի հետ, մի համր, Մալայեցի, — համր՝ բայց ոչ խուլ, եւ արդարեւ, դատելով իր արտայայտութեան արթնութիւնից, նա մի խիստ ուշիմ մարդ էր...: Նրա լեզուն կտրուել էր: Մուծծիօն բերել էր իր հետ երկու տասնեակներով արկղներ, լեցուած ամէն տեսակ դան-

ձերով, որոնք իր կողմից հաւաքուած էին իր երկար ճամբորդութեանց ընթացքում :

Վալերիան ուրախացաւ Մուծծիօի վերադարձին համար : Մուծծիօն ողջունեց նրան զուարթագին բարեկամական զգացումներով, բայց հանդարտութեամբ . նրա ամէն մի շարժումից կարելի էր տեսնել, որ նա պահել էր Փարիօին տուած իր խոստումը :

Օրուայ միջոցում նա կատարելապէս ամէն բան դասաւորելով տաղաւարը կարգի դրեց, իր Մալլայեցիին օգնութեամբ . նա բաց արեց հետաքրքրական առարկաները, որ բերել էր իր հետ, գորգեր, մետաքսեայ նիւթեր, թաւշեղէն ու ասեղնագործուած զգեստներ, գէնքեր, բաժակներ, սնակներ, թասեր, կիտուածանկարներով զարդարուած, իրեր՝ ոսկուց եւ արծաթից, մարգարիտներով եւ պերուզակներով ճոխացած . քանդակուած արկղիկներ յասպիսից եւ փղոսկրից . կտրուած սրուակներ, շիշեր, համեմներ, խունկեր, վայրի զաղանների մորթեր, անծանօթ թռչունների փետուրներ, եւ բազմաթիւ ուրիշ թանկագին բաներ, որոնց բուն գործածութիւնը թւում էր խորհրդաւոր եւ անըմբռնելի :

Այս բոլոր թանկագին իրերի մէջ գտնուում էր մի հարուստ մարգարտեայ մանեակ . նուիրուած Մուծծիօին Պարսից թագաւորի կողմից, իր մի ինչ որ զաղտնի մեծ ծառայութեան համար : Նա Վալերիայից արտօնութիւն խնդրեց, որ այդ մանեակը իր սեփական ձեռներով նրա վզից կախէ : Նա զգաց որ մանեակը շատ ծանր էր եւ նրա մէջ կար մի տարօրինակ ջերմութիւն ... Թւում էր թէ նա աչրում էր իր մորթը : Երեկոյն,

ընթրիքից յետոյ, երբ նրանք նստել էին ամառանոցի պատշգամբում, ստուերալից դպինեծաղիկների եւ սարդենինների հովանու տակ . Մուծծիօն սկսեց պատմել իր արկածները : Նա պատմեց հեռաւոր երկիրների մասին, որ տեսել էր, ամպամած կատարներով լեռների եւ անասատների, ծովամասն գետերի մասին : Նա պատմեց լայնածաւալ շէնքերի եւ տաճարների, հազարամեայ ծառերի, ծիածանային երանդներով թրուշունների եւ ծաղիկների մասին :

Նա յիշատակեց այն քաղաքներն եւ ժողովուրդներն որոնց այցելել էր ... նրանց անուններն իսկ մի դիւթական պատմութեան նման էին : Ամբողջ Արեւելքը ընտանի էր Մուծծիօին : Նա ճամբորդել էր . Պարսկաստան, Արապիստան, ուրտեղ ձիերը ազնիւ եւ աւելի զեղեցիկ են քան ոեւէ ապրող արարածները : Նա թափանցել էր Հնդկաստանի մինչեւ սիրտը, ուրտեղ մարդկային ցեղը աճում է վեհաշուք ծառերի նման : Նա հասել էր Ջինաստանի եւ Թիբէթի սահմանները ուրտեղ կենդանի աստուածը, Մեծ Լամա կոչուած, աշխարհի վրայ ապրում է նեղ աչքերով մի լուռ մարդու դիմակի տակ :

Հրաշալի էին իր պատմութիւնները : Փարիօն եւ Վալերիան, երկուսն էլ, հմայուած՝ լսում էին նրան : Մուծծիօի կերպարանքը իրապէս շատ քիչ փոխուել էր . նրա դէմքը մանկութիւնից թխադոյն լինելով, աւելի եւս թխացել ու այրուել էր մի աւելի կիզիչ արեւի ճառագայթների տակ : Իր աչքերը՝ երեւում էր որ աւելի խոր ընկած էին քան առաջ, եւ այդքան էր միայն փոփոխութիւնը, բայց իր դէմքի արտայայտութիւնը

տարբեր երեւոյթ էր ստացել. կեդրոնացել եւ ազնուացել էր: Եւ երբեք աւելի կենդանութիւն ցոյց չէր տալիս, քան երբ նա վերջիշում էր այն վտանգները, որոնց գիշերները պատահել էր անտառներում, ուր արձագանգում էին վագրերի մռնչիւնները, եւ կամ օրուայ մէջ ամայի ճանապարհներում՝ ուր վայրենի Փանատիկոսներ դարանակալ սպասում էին ճամբորդների՝ ըստպանելու համար նրանց ի պատիւ իրանց երկաթեայ աստուածութեան, որը պահանջում է մարդկային զոհեր:

Եւ Մուծծիօի ձայնը աճել եւ աւելի խորացել էր. իր ձեռները, իր ամբողջ մարմինը կորցրել էր համարձակ շարժումը, որ մասնաշատուկ է խաւաղան ցեղին: Օգնութեամբ իր ծառայի, խոնարհամիտ, արթուն Մալայեցուն, նա ցոյց տուեց իր հիւրերին մի երկու ձեռնածութիւններ, որ ինք սովորել էր Հնդկի Բրահմիններից: Այսպէս, օրինակի համար, սկզբում ինքն իրան թաղցնում էր մի վարագոյրի ետեւ, եւ ապա յանկարծակի երեւում էր նստած օդում, ոտքերը ծալապատիկ իր մատների ծայրով թեթեւօրէն սեղմելով հնդկական եղեգից մի գաւաղան՝ ուղղահայեաց դիրքում դրուած. որը ոչ սակաւ ապշեցրել էր Փաբիօին ու դրականապէս ահաբեկել Վալերիային... «Միթէ՞ նա մի կախարդ չէ», մտածում էր նա: Երբ որ նա շարունակելով սուլում էր մի փոքրիկ սրինգի վրայ, դուրս կանչելու համար ընտելացրած օձերի՝ ծածկուած մի կողովի մէջ, ուրտեղից նրանց թխադոյն, տափակ դրութիւնները սարսափնող լեզուներով երեւում էին մի մասնաշատուկ գունաւոր ծածկոցի ներքոյ, Վալերիան

սարսափահար լինելով՝ խնդրեց Մուծծիօից, որ, ինչքան կարելի է, չուտով մէկ կողմ դնէ այդ զգուշիւ արարածները:

Ընթրիքի Ժամանակ, Մուծծիօն հրամցուց իր բարեկամներին Շիրազի գինի՝ մի կլոր, երկարավիղ սըրուակով: Դա մի արտաքոյ կարգի բոյր եւ թանձրութիւն ունէր, մի ոսկեղէն գոյն՝ իր մէջ մի կանաչ շուքով եւ փայլում էր մի տարօրինակ պայծառութեամբ, երբ որ թափւում էր մանրիկ յասպիս բաժակներում: Համով տարբերում էր եւրոպական գինիներից, չատ քաղցր եւ հոտաւէտ էր. եւ խմելով կամաց, փոքր ումպերով, առաջացնում էր մի հաճելի թմրութիւն բոլոր անդամներում:

Մուծծիօն Փաբիօին եւ Վալերիային խմցրեց մի բաժակ այդ գինուց, եւ մի բաժակ էլ ինք խմեց: Ծրուելով վար իր բաժակը, նա ինչ որ բան մըմնաց, ու շարժեց իր մատները. Վալերիան այդ նկատեց: Բայց Մուծծիօի բոլոր կատարածներում, ամբողջ կենցաղում, մի ինչ որ սովորականից դուրս, օտարոտի բան կար: Վալերիան մտածում էր. «Նա կարող էր որդեգրած լինել մի ինչ որ նոր հաւատք Հնդկաստանում, եւ կամ արդեօք այդ այնտեղի սովորութիւնն էր»: Ապա, մի կարճ լուծիւնից յետոյ, նա հարցրեց նրան. «Ճամբորդութեան միջոցում պահէ՞լ է իր սէրը երաժշտութեան»:

Մուծծիօն, պատասխանելով՝ հրամայեց Մալայեցուն բերել իր հնդկական ջութակը. այդ ջութակը, այժմեան մեզ ծանօթ ջութակների նման էր, բայց, փոխանակ չորս լարերի, նա ունէր միայն երեք. վերելի

207-29

մասը ծածկուած էր մի կապտադոյն օձի մորթով, եւ եղեգնեայ բարակ աղեղը կիսալուսնի ձեւով էր. նրա ծայրագոյն եզրում փայլում էր մի սրածայր ադամանդ:

Մուծծիօն նախ նուազեց մի քիչ տխուր եղանակներ, աղգային երգեր, ինչպէս ինքն էր անուանում նրանց, որ տարօրինակ եւ նոյն իսկ բարբարոսական էին թւում իտալական ականջին: Մետաղային լարերի ձայնի հնչումը ողբազին եւ թոյլ էր, բայց Մուծծիօն սկսեց վերջին երգը, դործիքը յանկարծ մի նոր ուժ ստացաւ եւ հնչեց ներդաշնակութեամբ եւ զօրեղութեամբ: Խանդաբորբոք մեղեդին հոսում էր աղեղի լայն հարուածներն ներքոյ, հեշտազմայօրէն գալարուելով ու կծկուելով՝ ճիշդ օձին նման, որ փաթաթուել էր ջուլթակի կատարը: Եւ այնպիսի՝ կրակ, այնպիսի՝ յաղթական երանութիւն ցոլանում եւ այրում էր այդ մեղեղու մէջ, որ Ֆարիօն եւ վալերիան իրանց սրտի ճմլուիլն զգացին եւ լաց եղան... մինչդեռ Մուծծիօն, գլուխը խոնարհած, եւ սերտ փարած ջուլթակին, այտերը դունատ, յօնքերը իրարու մօտեցած ու միակ ուղիղ դիմ կազմած, աւելի եւս ինքն իր մէջ կեդրոնացած եւ հանդիսաւոր էր երեւում: Եւ աղեղի ծայրում գտնուած ադամանդը լոյսի կայծեր էր արծակում — կարծես թէ այն էլ վառւում էր երկնային երգի կրակով: Նրբոր Մուծծիօն վերջացրեց, եւ տակաւին ջուլթակը ամուր բռնած իր ծնօտի եւ ուսի մէջտեղում, վար ձգեց իր ձեռքը, որ բռնել էր աղեղը, «ի՞նչ էր այդ, ի՞նչ էր այդ որ նուազեցիք մեզ համար», ազադակեց Ֆարիօն: Վալերիան ոչ մի խօսք չարտասա-

նեց — բայց նրա ամբողջ էութիւնը՝ երեւում էր որ արծագանդում էր իր ամուսնու հարցումին: Մուծծիօն դրաւ ջուլթակը սեղանին վրայ — եւ թեթեւ կերպով իր մազերը դէպ ի հտեւ նետելով, պատասխանեց մի քուղաքափարի ժպիտով. «Այդ մեղեղին, այդ երգը, ես մի անգամ լսեցի Սէյլանի կողմում»:

«Այդ երգը, այնտեղ, մարդկանց մէջ, ծանօթ է, իբր երգը երջանիկ, յաղթական սիրոյ»: «Նուազի՛ր այդ նորից», Ֆարիօն մրմնջում էր: «Ո՛չ, նա այլ եւս չի կարելի նուազուել», պատասխանեց Մուծծիօն: «Բայ ի դրանից, այժմ շատ ուշ է: Սինեօրա վալերիան պէտք է որ հանգստանայ, եւ ժամանակն է, որ ես էլ հանգստանամ... Ես յօգնել եմ...»:

Ամբողջ օրուայ միջոցում, Մուծծիօն վալերիան չի հետ յարգանքով եւ պարգութիւնով վարուեց, որպէս նախկին օրերի բարեկամ, բայց երբ դուրս գնաց, նա սեղմեց նրա ձեռքը շատ պինդ, ճգմելով նրա մատները իր ափի մէջ, եւ այնքան ուշադրութեամբ նայելով նրա երեսին որ թէեւ նա իր արտեւանունքները չբարձրացրեց, սակայն եւ այնպէս նա զգաց նրա նայումները իր յանկարծակի այրուող այտերի վրայ:

Նա ոչինչ չասեց Մուծծիօնին, բայց մէկ կողմ թօթափեց իր ձեռքը, եւ երբ Մուծծիօն արդէն գնացել էր, ակնկառոյց կերպով նայեց դրանը, որից նա դուրս էր եկել: Յիշեց թէ ինչպէս ինքը մի քիչ վախենում էր նրանից, նոյն իսկ նախկին օրերում... եւ այժմ նա երկրայութիւնից նուաճուած էր զգում իրան:

Մուծծիօն գնաց իր տաղաւարը, ամուսինն ու կինը իրանց ննջասենեակը:

Երկու երիտասարդ անձերը, իրանց գլուխները խորատուղեցին բարձերի մէջ, առանց փոխանակելու մի խօսք. եւ նրանցից ոչ մէկը չնկատեց՝ երբ միւսը քնի մէջ ընկաւ:

Ե.

Յաջորդ առաւօտ Մուծծիօն նախաճաշի եկաւ: Նա երեւում էր երջանիկ եւ ողջունեց Վալերիային զըլարթօրէն: Վալերիան պատասխանեց նրան շփոթութեամբ, գողունի մի ակնարկ ուղղելով նրան, — եւ տահաբեկուած զգաց իրան՝ տեսնելով նրա պայծառ, երջանիկ դէմքը ու նրա խորաթափանց, խուզարկու աչքերը: Մուծծիօն սկսում էր նորից մի ինչ որ պատմութիւն ասելու... բայց Ֆարիօն ընդհատեց նրան հէնց առաջին խօսքից:

«Ես տեսնում եմ, որ դու չես կարողանում քնել քո նոր կայանում: Կինս եւ ես լսեցինք, որ նուագում էիր երէկ գիշերուան երգը»:

«Այո՛, լսեցի՞ք դուք, ասաց Մուծծիօն, ես, արդարեւ, նուագեցի այն կտորը, բայց դրանից առաջ, ես քնել էի, ու տեսել մի զարմանալի երազ էլ:

Վալերիան լարուած լսում էր: «Ի՞նչ տեսակ երազ» հարցրեց Ֆարիօն: «Ես երազեցի, պատասխանեց Մուծծիօն, առանց իր աչքերը վերցնելու Վալերիայի վրայից, թէ մտնում էի մի ընդարձակ յարկաբաժին՝ արեւելեան ձեւով զարդանկարուած առաստաղով. քանդակուած սիւները պահում էին առիքը, պատերը ծածկուած էին քառակուսի փայլուն աղիւսներով, եւ թէեւ ոչ պատուհաններ ոչ էլ ճրագներ կային, ամբողջ սեն-

եակը լեցուած էր մի վարդագոյն լոյսով, ճիշդ այնպէս, որ կարծես թէ ամբողջը կառուցուել էր թափանցիկ քարերից: Անկիւններում, չինական խնկամաններ ծխում էին. տախտակամածի վրայ գետեղուած էին ոսկեհոռ ասեղնագործուած բարձեր, մի նեղ գորգի վերեւ: Ես ներս մտայ մի դռնից, որ ծածկուած էր մի վարագոյրով, եւ դէպի մի ուրիշ, ճիշդ հանդիպակաց դռնից երեւեցաւ մի կին, որին ես ատենով սիրել էի: Եւ նա ա՛յնքան գեղեցիկ էր երեւում ինձ, որ ես ամբողջութեամբ բոցավառուում էի իմ հինօրեայ սիրով...»:

Մուծծիօն նշանակալից կերպով ընդհատեց: Վալերիան նստած էր անշարժ, եւ աստիճանաբար դառնում էր գունատ... ու քաշում էր շունչը աւելի կամայ: «Ապա, շարունակեց Մուծծիօն, ես զարթնելով՝ նուագեցի այն երգը»:

«Բայց ո՞վ էր այն կինը», ասաց Ֆարիօն:

«Ո՞վ էր նա: Մի Հնդկիկ կինը: Ես հանդիպեցի նրան Դէլհի քաղաքում... նա այժմ չի ապրում, մեռած է»:

«Եւ նրա ամուսինը», ասաց Ֆարիօն, առանց իմանալու թէ ի՞նչու տուաւ այդ հարցումը:

«Նրա ամուսինը, նոյնպէս, ասում են, որ մեռել է: Ես շատ չանցած, նրանց երկուսին էլ հետքը կորցրի:

«Տարօրինակ է, նկատեց Ֆարիօն, իմ կինն էլ երէկ գիշեր մի արտաքոյ կարգի երազ էր տեսել...»:

Մուծծիօն մի դիտաւորեալ ակնկառոյց նայուածք ուղղեց Վալերիային.

— «... Որի մասին նա ինձ ոչինչ չի ասել» — աւելացրեց Ֆարիօն:

Բայց այս միջոցին, Վալերիան ոտքի ելնելով՝ սենեակից գնաց դուրս: Նախաճաշից անմիջապէս յետոյ, Մուծծիօն նոյնպէս մեկնեցաւ, բացատրելով որ ինք գործով պէտք է ֆէրրարա գնար եւ թէ երեկոյէն առաջ չի վերադառնար:

2.

Մուծծիօն վերադառնալուց մի քանի շաբաթ առաջ, Փարիօն սկսել էր նկարել իր կնոջը: Նկարում էր նրան, Սրբուհի Չեչիլիայի երեւոյթին տակ: Նա իր արուեստին մէջ կարեւոր առաջգիմութիւն էր արել. հռչակաւոր Լուինին, Լէօնարդօ դա Վինչիի աշակերտներէից, ֆէրրարայից գալիս էր իր մօտ եւ օգնում էր նրան իր սեփական խորհուրդներով, եւ տալիս էր նրան իր մեծ վարպետի պատուէրները: Նկարը գրեթէ ամբողջապէս վերջացել էր, մնացել էր միայն՝ աւելացնել մի քանի գծեր դէմքին վրայ. եւ Փարիօն մեծապէս կարող էր հպարտանալ իր ստեղծագործութիւնով:

Մուծծիօն դէպի ֆէրրարա ճանապարհուրէիլ տեսնելուց յետոյ, նա դարձաւ իր արուեստանոցը, ուրտեղ Վալերիան սովորաբար նրան սպասում էր. բայց այնտեղ չգտաւ նրան. կանչեց նրան, նա չպատասխանեց: Փարիօն նուաճուեց մի գաղտնի անհանգստութիւնից, սկսեց որոնել նրան: Նա տանը ոչ մի տեղում չէր: Փարիօն վաղեց դէպի պարտէզը, եւ այնտեղ, ամենից մեկուսացած ճեմավայրերից մէկում իր ուշադրութիւնը դրաւ Վալերիայի տեսքը:

Նա նստել էր մի նստարանի վրայ, գլուխը խոնար-

հել էր կրծքին, եւ ձեռները ծալել էր ծնկերի վրայ. այն ինչ, իր ետեւում, մի նոճիի մութ կանանչից դադտագողի դուրս էր նայում մի մարմարեայ այծամարդ, որ իր դէմքի վրայ մի չարամիտ ծամածուռ ժպտով, ծռած շրթունքները դրել էր Պանի սրինգին վրայ: Վալերիան յայտնապէս, ամոքուեց իր ամուսնուն երեւումով, եւ այս վերջինին մտատանջ հարցումներին պատասխանեց, որ մի թեթեւ գլխացաւ ունի, բայց թէ դա մի անկարեւոր բան էր եւ թէ պատրաստ էր նրա համար իբր մոգել ծառայել:

Փարիօն առաջնորդեց նրան արուեստանոցը, դիրք տուեց նրան, ու ձեռք առաւ իր վրձինը, բայց շատ նեղացաւ նկատելով որ չէր կարող լրացնել դէմքը, որպէս ինք ցանկանում էր: Եւ այդ ոչ թէ նրա համար, որ նա մի տեսակ գունատ եւ ուժասպառ էր երեւում ո՛չ, այլ նրա համար, որ այն անմեղ, սրբանման արտայայտութիւնը, որ ինք այնքա՛ն սիրում էր նրա մէջ, եւ որը իրեն տուել էր գաղափարը նկարելու Վալերիային, որպէս Սրբուհի Չեչիլիա, նա այդ օրը այդ բանը նրա մէջ չէր գտնում:

Նա վերջապէս նետեց վար իր վրձինը, եւ ասաց իր կնոջ թէ ինք աշխատելու տրամադրութեան մէջ չէ, եւ թէ նրան չի ուզում արգիլել հանգստանալու, որովհետեւ նա բնաւ լաւ չէր երեւում. եւ դրաւ կտաւը վար, երեսը պատին դարձրած:

Վալերիան համաձայնուեց նրա հետ, որ ինք պէտք է որ հանգստանայ, եւ կրկնելով իր գանգատը գլխացաւի մասին, քաշուեց դէպի իր ննջասենեակը:

Փարիօն մնաց արուեստանոցում: Նա ունէր մի

տարօրինակ չլիւթ տպաւորութիւն որ իրան անհասկա-
նալի էր մնում: Մուծծիօյի ներկայութիւնը իր տան
մէջ, ուր ինքն իսկ ստիպողաբար հրաւիրել էր, այժմ
իրան նեղացուցիչ էր թւում:

Եւ ոչ թէ նրա համար, որ նա նախանձում էր, —
ոեւէ մէկը կարող էր նախանձ զգալ Վալերիայի հա-
մար — այլ նա իր նախկին ընկերը այլ եւս չէր ճանա-
չում: Բոլոր այն տարօրինակ, անծանօթ բաները, որ
Մուծծիօն բերել էր իր հետ հեռաւոր երկիրներից, —
եւ որոնք ըստ երեւոյթին, ներմուծուել էին նրա մար-
մնոյն եւ արեան մէջ — բոլոր այդ մոգական բաները,
երգերը, օտարոտի խմիչքները, համր Մալայեցին, նոյն
իսկ համեմաւոր բուրմունքները որ արտահոսում էին
Մուծծիօյի հագուստներից, մազերից, շնչից, — այդ բո-
լորը, Պարիօն ներշնչեցին կասկածաբանութեան, նոյն
իսկ թերեւս վեհերոտութեան մերձաւոր մի զգացողու-
թիւն:

Եւ ինչո՞ւ համար այդ Մալայեցին, սեղանին սպա-
սաւորած միջոցին այնպիսի անախորժ գիտաւորեալ
նայուածքով աչքերը իր վրայ յառում էր: Իսկապէս,
ոեւէ մէկը, կարող էր ենթադրել, որ նա հասկանում էր
իտալերէն:

Մուծծիօն ասել էր նրա համար, որ կորցնելով իր
լեզուն, այս Մալայեցին, մի մեծ զոհողութիւն էր ա-
րել, եւ ի վարձատրութիւն, այժմ տիրապետում էր մի
մեծ ոյժի:

«Ի՞նչ տեսակ ոյժի», եւ ի՞նչպէս նա կարող էր այդ
ուժը ստացած լինել՝ իր լեզուի դնով»:

Այս բոլորը շատ տարօրինակ եւ անըմբռնելի էին:

Պարիօն զնայ իր կնոջ սենեակը, նա հագուած
պառկել էր մահճակալի վրայ բայց քնած չէր: Լսելով
իր ոտնաձայնը, նա ցնցուեց, ապա նորից այնպէս թը-
ւեց որ ուրախացաւ նրան տեսնելով՝ ինչպէս պարտէ-
զում: Պարիօն նստեց մահճակալի մօտ, բռնեց Վալե-
րիայի ձեռքը, եւ մի կարճ լուսթիւնից յետոյ, հարց-
րեց նրան. «Ի՞նչ էր այն արտաքոյ կարգի երազը, որ
այնքան ահաբեկել էր նրան, նախընթաց դիչերը: Եւ
միթէ՞ ամէն կերպով նման էր այն երազին որ Մուծ-
ծիօն նկարագրել էր»: Վալերիան շառագունեց ու
հապճեպով ասաց. — «Օ, ո՛չ, ո՛չ, ես տեսայ ... մի տե-
սակ հրէշ, գազան, որ աշխատում էր ինձ պատառ պա-
տառ անել»: — «Մի հրէ՞շ, մարդո՞ւ կերպարանքով»,
հարցրեց Պարիօն: — «Ոչ, մի գազան ... մի գազան»:
Վալերիան դարձաւ մէկ կողմ եւ թազցրեց իր այրուող
երեսը բարձրի մէջ:

Պարիօն իր կնոջ ձեռքը մի քիչ աւելի երկար պա-
հեց իր ձեռքի մէջ, յետոյ բարձրացրեց իր շրթներին,
ու մեկնեց: Երկու երիտասարդ ամուսինները այդ օրն
անցրին ճնշուած սրտով: Մի ինչ որ մութ բան, երե-
ւում էր որ կախուած էր նրանց գլխի վերեւ ... բայց
ի՞նչ էր այդ, նրանք չէին կարողանում ասել: Նրանք
ցանկանում էին լինել միասին, որպէս թէ մի վտանգ
էր սպառնում նրանց. բայց ինչ ասէին միմեանց, չէին
իմանում:

Պարիօն ջանք արեց նկարի մասին խօսել, եւ կար-
գալ Արիօստօից, որի քերթուածը դեռ նոր էր լոյս տե-
սել, եւ որ այժմ մեծ աղմուկ էր բարձրացնում ամբողջ
իտալիայում, բայց ի դուր, ոչինչ չէր օգնում: Երեկո-

յին, ուչ ժամանակ, ճիշդ ընթրիքի պահուն Մուծծիօն դարձաւ:

Է

Մուծծիօն երեւում էր հանդարտ եւ գուարթադին, բայց նրանց շատ քիչ բան ասաց: Նա աւելի հակում ցոյց տուեց հարցումներ անելու Պարիօն, իրանց հասարակաց ծանօթութեանց, դերմանական պատերազմի, եւ Շարլ կայսեր մասին: Նա խօսեց իր սեփական ցանկութեան մասին, այցելել Հոռոմ եւ տեսնել նոր Պապին: Նա նորից Վալերիային առաջարկեց մի քիչ Շիրազի դինիից, եւ երբ նա մերժեց, իր մտքում նկատեց, «Կարիք չկայ այժմ, այդքան վստահ լինելու»: Դառնալով ետ իր կնոջ հետ դէպի իրենց սենեակը, Պարիօն խօսոյն քնեց եւ դարձնելով մի ժամ յետոյ, համոզուած զգաց իրան թէ ոչ ոք չէր բաժանում իր անկողինը: Վալերիան իր կողքին չէր: Նա շտապով վեր կեցաւ, եւ հէնց այդ վայրկեանում, տեսաւ իր կնոջը՝ իր դիւերային տարազով, որ դալիս էր պարտէզից դէպի իրանց սենեակը: Լուսինը պայծառօրէն փայլում էր, թէեւ դրանից քիչ առաջ, մի թեթեւ անձրեւ տեղացել էր: Փակուած աչքերով, մի խորհրդաւոր սարսափի արտայայտութիւն իր անշարժ դէմքի վրայ, Վալերիան մօտեցաւ անկողնին, եւ ձեռքերը տարածելով շօշափեց նրան, եւ ապա շտապով անբարբառ մտաւ անկողին: Պարիօն դարձաւ դէպի նրան մի հարցումով, բայց նա չպատասխանեց, նա երեւում էր թէ քնած էր: Դպչելով նրան զգաց նրա հագուստներից ու մազերից անձ-

րեւի կաթիլները, եւ նրա մերկ ոտքերի դարչապարում փոքրիկ աւաղի հատիկները: Ապա, նա վեր ցատկելով վազեց դէպի պարտէզը. կիսաբաց դրան միջից լուսնի վառ պայծառութիւնը բոլոր առարկաները լոյսով պարուրել էր: Պարիօն նայեց շուրջը, եւ նշմարեց որ աւաղի վրայ գտնուած էին դրոշմներ երկու զոյգ ոտքերի, մէկ զոյգը բոպիկ, եւ այս դրոշմները առաջնորդում էին դէպի յասմիկների մի հովանավայր, տաղաւարի եւ տան միջեւ գտնուած մի անկիւնում: Նա մնաց անշարժ վարանոտութեան մէջ, եւ յանկարծակի, նա միանգամ եւս լսեց երգի հնչունները, այն նուազի որ նա լսել էր նախընթաց դիւերը: Պարիօն սարսուռաց եւ վազեց դէպի տաղաւարը... Մուծծիօն, կանգնած սենեակի մէջտեղում, նուազում էր ջութակի վրայ:

Պարիօն նրա վրայ խոյացաւ. «Դու պարտէզումն ես եղել, քո շորերը անձրեւից թաց են»:

«Ոչ... ես չեմ իմանում ... ես կարծում եմ... ես դուրս ելած չեմ...» Մուծծիօն պատասխանեց մեղմօրէն, ապա ձեռքերը տարածելով Պարիօնի մոտքից եւ նրա գլուխը դռնուած վիճակից:

Պարիօն բռնեց նրա ձեռքը. «Եւ ինչու նորից նուազում ես մեղեդին... Արդեօք նորից մի երազ ես տեսել»: Մուծծիօն մի ակնարկ նետեց Պարիօն, միեւնոյն ապշութեան նայուածքով եւ ոչինչ չասաց:

«Պատասխանիր ինձ»:

«Լուսինը կանգնած է բարձր, բոլորածեւ վահանի նման».

Օձի նման դեմքն է շողշողում...

Բարեկամը արթուն՝ թշնամին քնած.

Թռչունը բազէի ճանկերումն է... օդնութիւն».

Մամնջեց Մուծծիօն, ինքն իրան մրմռալով, որպէս թէ գառանցանքի մէջ եղած լինէր:

Փաբիօն երկու քայլ դէպի ետ քաշուեց, նայեց Մուծծիօն, կշռադատեց մի րոպէ, եւ վերադառնալով տուն, դնաց իր ննջասենեակը:

Վալերիան, դլուխը ուսին վրայ վրած եւ ձեռները անկենդան վար կախուած, խոր քնի մէջ էր:

Փաբիօն չէր կարող իսկոյն դարթեցնել նրան... բայց Վալերիան անմիջապէս տեսաւ նրան, ինքն իրան նետեց նրա վզով ու ջղաձգօրէն համբուրեց նրան: Նա գոգում էր ամբողջ մարմնով: «Ի՞նչ է պատահել, իմ անդինս, ի՞նչ կայ, շարունակում էր կրկնել Փաբիօն, աշխատելով հանգստացնել նրան: Բայց նա տապալին անկենդան փռուել էր իր կրծքի վրայ: «Օ, ի՞նչ սոսկալի երատներ ես տեսայ, փափաց Վալերիան, թագցնելով իր գէմքը նրանից: Փաբիօն ուզում էր հարցաքննել նրան... բայց նա դողդողում էր միայն: Պատահանի ապակիները առաւօտեան լոյսից շողալով էին, երբ վերջապէս ընկաւ քնի մէջ իր բազուկներում:

Յաջորդ օրը Մուծծիօն առաւօտ կանուխ անհետացաւ, այն ինչ Վալերիան տեղեկացուց իր ամուսնուն թէ ինք նպատակ ունի գնալու մերձակայ մի վանք, ուր տեղ ապրում էր իր հոգեւոր հայրը, մի ծերունի խլատաբարոյ վանական, որի վրայ նա անսահման վստահութիւն ունէր: Փաբիօն հարցափորձին նա պատասխանեց թէ ինք ցանկանում է խոստովանութեամբ մը խիթարել եւ պօրացնել իր հոգին, որ ճնշուել էր վերջին մի քանի օրուայ արտակարգ տպաւորութիւնների ներքոյ:

Մինչդեռ նա նայում էր Վալերիայի ընկճուած դէմքին ու լսում նրա նուազած ձայնը, Փաբիօն հաւանութիւն տուեց նրա ծրագրին: Արժանաւոր հայր Լօրէնցօն դուցէ տայ նրան թանկագին խորհուրդներ, եւ գուցէ փարատէ նրա տարակոյսները...

Չորս սպասաւորների ուղեկցութեամբ, Վալերիան ճանապարհուեց դէպի վանքը, այն ինչ Փաբիօն մնաց տանը, եւ թափառում էր պարտէզի մէջ մինչեւ իր կընդ վերադարձը, ջանալով ըմբռնել թէ ի՞նչ էր պատահել նրան, ի՞նչու էր զոհ դարձած մի մշտական երկիւղի եւ սրտմտութեան, եւ անորոշ կասկածների ցաւին: Մի քանի անգամ դնաց դէպի տաղաւարը, բայց Մուծծիօն չէր վերադարձել, իսկ Մայայեցին աչքը յառած՝ նայում էր Փաբիօն մի արձանի նման, ըստերկօրէն դլուխը խոնարհեցնելով, իր պղնձագոյն դէմքին վրայ մի ժպիտով որ, ինչպէս թւում էր Փաբիօն, լաւ քողարկուած էր:

Միեւնոյն ժամանակ, Վալերիան խոստովանանքին մէջ ամէն ինչ ասել էր իր քահանային, ոչ այնքան ամօթով որքան սարսափով: Քահանան լսեց նրան ուշադրութեամբ, տուաւ նրան իր օրհնութիւնը, արձակեց նրան իր ակամայ մեղքից, բայց ինքն իրան մտածեց՝ «Կախարդանք, սատանայի արուեստ... խնդիրը այսպէս չի կարելի թողնել...»: Եւ Վալերիայի հետ վերադարձաւ նրա ամարանոցը, թերեւս այն նպատակով, որ կատարելապէս խաղաղեցնէր ու ապահովացնէր նրան: Ի տես քահանային, Փաբիօն նետուեց մի տեսակ յուզմունքի մէջ, բայց փորձառու ծերունին կանխամտածել էր թէ ինչպէս պէտք էր վարուէր նրա հետ:

Երբոր նա թողուեց մենակ Փարիօի հետ, ի հարկէ չի մատնեց խոստովանութեան դադարները, բայց խորհուրդ տուեց նրան, որ եթէ կարելի է ազատուեն հիւրից, որ իրանք հրաւիրել են իրանց տանը, նրա երգելը, եւ նրա ամբողջ ընթացքը վրդովում են Վալերիայի երեւակայութիւնը: Բացի դրանից, ծերունիի կարծիքով, Մուծծիօն, որքան յիշում էր, նախկին օրերից սկսած, հաւատքի մէջ այնքան հաստատ չէ եղել, եւ իր կեանքի այնքան երկար մէկ մասը սպառած լինելով քրիստոնէութեան ճշմարտութիւններից չլուսաւորուած երկրների մէջ, նա գուցէ իր հետ բերած լինի վարակումը թիւր վարդապետութիւնների, նա նոյն իսկ գուցէ ընտանի դարձած լինի դադարի մոգական արուեստները: Ուստի եւ թէպէտ բազմամեայ բարեկամութիւնը ունէր իրօք իր իրաւունքները, սակայն մի իմաստուն խոհեմութիւն մատնացոյց էր անում բաժանման անհրաժեշտութիւնը:

Փարիօն կատարելապէս համաձայնուեց կղերականին հետ: Վալերիան նոյն իսկ ուրախացաւ, երբ իր ամուսինը տեղեկացրեց նրան քահանայի տուած խորհուրդը. եւ երիտասարդ ամուլի սրտազին բարեմաղթութիւններով ճանապարհ դրուելով, վանատան եւ աղքատների համար ընծաներով բեռնաւորուած, Հայր Լօրէնցօն վերադարձաւ տուն: Փարիօն նպատակ ունէր ընթրիքից անմիջապէս յետոյ Մուծծիօին բացատրութիւն առլ, բայց նրա տարօրինակ հիւրը չվերադարձաւ ընթրիքին: Այսպէս, Փարիօն որոշեց յետաձգել իր խօսակցութիւնը Մուծծիօի հետ մինչեւ յաջորդ օրը, եւ այդ ու կին քաջուեցան իրենց սենեակը հանգստանալու:

Թ.

Վալերիան իսկոյն քնեց, բայց, Փարիօն չէր կարողանում քնել: Գիշերուայ լուսութեան մէջ, ամէն բան որ տեսել էր, ամէն բան որ դէպեւէլ էր, ներկայանում էին աւելի կենդանի կերպով: Նա ինքն իրան տակաւին աւելի յամառօրէն տալիս էր հարցեր, որոնց ինչպէս առաջ, պատասխան չէր գտնում: «Մի՞թէ Մուծծիօն իսկապէս մի կախարդ էր դարձել, եւ մի՞թէ նա արդէն թունաւորած էր Վալերիային: Նա հիւանդ էր... բայց ի՞նչ էր նրա հիւանդութիւնը»: Երբ պառկեցաւ, գլուխը ձեռքերում, բռնելով իր տենդոտ շունչը ու վշտագին խորհրդածութեանց անձնատուր, լուսինը՝ նորից բարձրացաւ անամպ երկնակամարի վրայ եւ, նրա ճառագայթների հետ միասին, կիսաթափանցիկ պատուհանի ապակիների միջից, սկսաւ, տաղաւարի ուղղութիւնից — կամ արդեօք այդ Փարիօի երեւակայութիւնն էր — գալ մի փափուք, ինչպէս մի թեթեւ անուշահոտ հոսանք. ապա մի թախանձագին տարփատենչ մրմունջ լսուեց... եւ այդ վայրկեանում Փարիօն նկատեց, որ Վալերիան սկսում էր նուաղկոտօրէն երբուրիլ: Յնցուեց, նայեց. Վալերիան վեր կացաւ, նախ կամացուկ սահեցուց մէկ ոտքը, ապա միւսը դուրս հանեց անկողնուց, եւ լուսնից հրապուրուած մէկի նման, իր անկենդան աչքերը անշարժ սեւեռած առջեւ, ձեռները տարածելով, սկսեց շարժուել դէպի պարտէզը: Փարիօն վայրկենապէս վազեց միւս սենեակի դռնից դուրս եւ արագապէս դառնալով տան շուրջը, նիզեց դուռը, որ առաջնորդում էր դէպի պարտէզը... Հազիւ թէ

ձեռքը նիզին էր դրած երբ զգաց թէ մէկը աշխատում էր բաց անել դուռը ներսի կողմից, հրելով նորից եւ նորից... եւ ապա, այնտեղից լսուեց մի ողորմուկ տարփակէղ հեծեծանք...

«Բայց Մուծծիօն քաղաքից չի վերադարձել» փայլատակուեց Պարիօի գլխում, եւ նա խուժեց դէպի տաղաւարը...

Ի՞նչ տեսաւ:

Գալիս էր դէպի նա, լուսնի ճառագայթների ներքեւ ակնախտիկ կերպով փայլող արահետից, Մուծծիօն. նա շարժւում էր մի լուսնոտի նման, ձեռները իր առջեւ կարկառած, աչքերը բաց, այլ առանց տեսնելու... Պարիօն վազեց դէպի նա, բայց նա ուշադրութիւն չդարձնելով շարժուեց առաջ, քայլում էր միակերպ, քայլ առ քայլ, եւ նրա խտաբարոյ դէմքը լուսնի լուսով ժպտում էր Մալայեցուն նման: Պարիօն կարող էր կանչել նրան իր անունով... բայց այդ վայրկեանում, իր ետեւից, տան միջից, լսեց մի պատուհանի ճոնչոցը...

Նայեց իր շուրջը...

Այո՛, ննջասենեակի պատուհանը բացուել էր վերից մինչեւ վարը, եւ Վալերիան, մէկ ոտքը դնելով յեցուկի վրայ, կանգնեց պատուհանի մէջ... նրա ձեռները կարծես ուրսնում էին Մուծծիօին... թւում էր թէ նա աւելի քան ճիշդ էր թափում գնալ դէպի նա...

Անասելի մի դայրոյթ լցրեց Պարիօի կուրծքը մի յանկարծաւան ներխուժով: «Նշովեա՛լ կախարդ, աղաղակեց կատաղութեամբ, եւ բռնելով մէկ ձեռքով Մուծծիօի կոկորդից, միւս ձեռքով շօշափեց իր դո-

տիում դաշոյնը, եւ միեւ շեղբը նրա կողքին մէջ, մինչեւ դատաւարը:

Մուծծիօն արձակեց մի բարձրաձայն ճիչ, եւ դրնելով ձեռքը վերքին վրայ, դողդողալով վազեց դէպի տաղաւարը: Բայց միեւնոյն վայրկեանում, երբ Պարիօն դաշունահարեց նրան, Վալերիան բարձրաձայն ճչաց, եւ ընկաւ գետինը մանդաղից կտուած խոտի՛նը ման:

Պարիօն վազեց դէպի նա, բարձրացնելով նրան, տարաւ անկողինը ու սկսեց խօսել նրան...

Նա անշարժ պառկած մնաց մի երկար ժամանակ, բայց վերջապէս բաց արեց աչքերը, մի խոր, բեկուած, երանաւէտ հառաչանք արձակեց, նման մէկին, որ մաղապուրձ աղատուած է անմիջական մահից, տեսաւ իր ամուսնուն, եւ փաթաթելով բազուկները նրա վզով՝ սողաց դէպի նրա մօտ, «Դո՛ւն, դո՛ւն ես» թոթովեց: Աստիճանաբար ձեռները թուլացան, նրա գլուխը թեքուեց դէպի ետ, եւ մի երանաւէտ ժպտով մրմնջաց — «Փա՛ռք Աստուծոյ, բոլորը վերջացաւ... Բայց ո՛րքան յոգնած եմ զգում ինձ»: Եւ ընկաւ մի խոր բայց ոչ ծանր քուռի մէջ:

Ժ.

Պարիօն նստեց նրա անկողինի մօտ եւ բնաւ աչքերը չվերցնելով նրա գունատ, ընկճուած, բայց արդէն խաղաղած դէմքից, սկսեց անդրադառնալ այն բանի վրայ, ինչ որ պատահել էր... եւ նոյնպէս, թէ ի՞նչպէս այժմ պէտք է շարժուեր, ի՞նչ քայլ պէտք է առ-

ներ: Եթէ ինք սպանել էր Մուծծիօին — եւ յիշելով թէ որքան խորը մտել էր դաշոյնը նրա կողքին, այդ մասին կասկած չունէր, — չէր կարելի այդ թաղցնել: Նա պէտք էր այդ մասին տեղեկացնէր արքիդուքսին, դատաւորներին ... բայց ինչպէ՞ս բացատրել, ի՞նչպէս նկարագրել մի այդպիսի անբարոյն արարք: Նա, Ֆարիօն, իր սեփական տան մէջ սպաննել է իր մերձաւոր ազգականին, իր ամենասիրելի բարեկամին: Նրանք պիտի հարցնեն՝ «Ինչո՞ւ համար, ի՞նչ հիման վրայ...»: Բայց եթէ Մուծծիօն մեռա՞ծ չէ: Ֆարիօն չի կարող հանդուրժել մնալ անորոշութեան մէջ: Եւ ապահովելով ինքն իրան, թէ Վալերիան քնած է, նա զգուշութեամբ վեր կացաւ իր աթոռից, եւ տանից դուրս գալով քայլերը ուղղեց դէպի տաղաւարը: Ամէն բան լուռ էր այնտեղ, միայն մէկ պատուհանում մի լոյս էր երեւում:

Ճնշուած սրտով բաց արեց դուռը (այնտեղ կային տակաւին արիւնթաթախ մատներ ճեղքեր, եւ արիւնի սեւ կաթիլներ կային աւազոտ ճանապարհի վրայ) եւ անցաւ առաջին մուտք սենեակի միջից... ու կանգնեց անշարժ դրան չէմքում, ընկճուած՝ ապշուած ինչ: Սենեակի մէջտեղում, մի պարսկական դորգի վրայ, մի ոսկեհոնո ծաղկեղկար բարձ իր գլխի ներքոյ, Մուծծիօն, անդամները ուղիղ դուրս երկնցուցած, պնուկել էր, ծածկուած մի լայնատարած եւ սեւանկար կարմիր շալով: Նրա դէմքը, մոմի նման դեղնադոյն, փակուած աչքերով եւ կապուտցած կոպերով, դարձած էր դէպի առաստաղը, ոչ մի շունչ չէր զգացւում նրա մէջ. թրւում էր մի գիակ: Նրա ոտքերի կողմը՝ ծնրադիր նըս-

տել էր Մալայեցին, որ նոյնպէս ծածկուել էր մի կարմիր շալով: Նա իր ձախ ձեռքում բռնել էր մի ինչ որ անձանթ տունկի ճիւղ, վայրի ձարխոտի նման, եւ թեթեւ ծռուելով դէպի առաջ, ակնապիշ, անքթիթ նայում էր իր տիրոջը: Մի փոքրիկ ջահ ամրացուել էր տախտակամածի վրայ, որ վառում էր մի դեղնադոյն բոցով, եւ միակ լոյսն էր սենեակում: Բոցը չէր պղլպղում ոչ էլ միում: Մալայեցին չչփոթուեց Ֆարիօի ներս մտնելուցը: Նա պարզապէս աչքերը նրան դարձրեց, եւ նորից հակեց նրանց Մուծծիօի վրայ: Ժամանակ առ ժամանակ նա բարձրացնում եւ ցածացնում էր ճիւղը, ու ձօճում նրան օդում, եւ իր համր շրթները կամաց կամաց անջատում եւ շարժում էին, որպէս թէ արտասանէին անձայն խօսքեր: Տախտակամածի վրայ, Մալայեցու եւ Մուծծիօի միջեւ, փոռուել էր դաշոյնը, որով Ֆարիօն հարուածել էր իր բարեկամին: Մալայեցին ճիւղով մէկ հարուած դարկեց արիւնլուայ դաշոյնին: Մի բոպէ անցաւ... մի ուրիշ եւս: Ֆարիօն մօտեցաւ Մալայեցուն, եւ ծռելով դէպի նա, հարցրեց նրան ցած ձայնով, «Մեռա՞ծ» է: Մալայեցին խոնարհեց գլուխը վերից վար, եւ արձակելով աջ ձեռքը շալից, տիրաբար մատնանշեց դուռը: Ֆարիօն ուղում էր կրկնել իր հարցումը, բայց հրամայող ձեռքի կեցուածքը կրկնուել էր, եւ Ֆարիօն դնաց դուրս սրտմտած, զարմացած, բայց հնազանդ:

Նա դառաւ Վալերիային քնած, ինչպէս առաջ, եւ նոյն իսկ մի աւելի հանդարտ դէմքի արտայայտութիւնով: Նա չհանուեց. բայց նստեց պատուհանի մօտ, գրլուխը ձեռքերումը, եւ միանգամ եւս խորասուզուեց

խորհուրդներն մէջ: Մագող արեւը դառաւ նրան տակա-
ւին միեւնոյն տեղում: Վալերիան չէր զարթնել:

ԺԱ.

Փարիօն մտադրուեց սպասել մինչեւ զարթնելը եւ
սպաւ պատրաստուել ճանապարհուելու դէպի Ֆէրրա-
րա, երբ մէկը թեթեւ կերպով զարկեց դուռը: Փարիօն
դուռս ելաւ եւ տեսաւ իր ծերունի մատակարար Անտո-
նիօին: «Սինեօր» — սկսեց ծերունին — Մալայեցին ճիշդ
հիմա տեղեկացրեց ինձ, որ սինեօր Մուծծիօն ծանրա-
պէս հիւանդացել է, եւ ցանկանում է, որ իր գոյքերը
փոխադրուին քաղաք, եւ միաժամանակ նա խնդրում
է ձեզանից թոյլ տալ նրան ունենալ ծառաներ որպէս զի
օդնեն տեղաւորելու իրեղէնները. խնդրում է նաեւ որ
ճաշի ժամանակ հաճիք ուղարկել կապոցակիր ձիեր եւ
թամբուած ձիեր, եւ մի քանի ուղեկիցներ՝ ճանապար-
հորդութեան համար: Թոյլ տալո՞ւ էք:

«Մալայեցին տեղեկացրեց ձեզ այդ», հարցրեց
Փարիօն. «ի՞նչ կերպով. նա համբ է»: «Ահաւասիկ,
սինեօր, այն թուղթը, որի վրայ նա գրեց, բոլորը մեր
լեզուով, եւ շատ ճշգրտութեամբ»: «Եւ Մուծծիօն ասում
էս հիւանդ է»: «Այո, նա խիստ ծանր հիւանդ է, եւ
ոչ ոք չի կարող տեսնել»: «Նրանք բժշկի դիմե՞լ են»:
«Այ, Մալայեցին թոյլ չի տուել»: «Եւ այս Մալայեցին
գրեց»: «Այո՛, նա ինքը գրեց»: Փարիօն մի քանի բոպէ
չխօսեց: «Ապա, այդ դէպքում, կարգադրի՞ր բոլորը,
ասաց նա վերջապէս: Անտոնիօն հետացաւ:

Փարիօն չփոթուած մի ակնարկ նետեց իր ծառա-

յի ետեւից: «Ուրեմն, նա չէ մեռած», մտածեց... Եւ
չէր իմանում հրճուէ՞ր, թէ տրտմէր: «Հիւանդ»...
բայց մի քանի բոպէ առաջ նա մի դիակ էր, որին իր
աչքովը տեսել էր: Փարիօն վերադարձաւ Վալերիային:
Նա զարթնելով բարձրացրեց գլուխը. ամուսինն ու կի-
նը փոխանակեցին մի երկար նայուածք, նշանակութիւ-
նով լեցուն:

«Նա գնացե՞լ է», ասաց Վալերիան յանկարծակի:
Փարիօն գողգողաց. «Ի՞նչպէս թէ գնացել է, «ի՞նչ
ուղում ես ասել»...:

«Նա մեկնե՞լ է այստեղից...» շարունակեց Վալե-
րիան:

Մի բեռ ընկաւ Փարիօի սրտից: «Ո՛չ, տակաւին այ-
սօր դնալու է»:

«Եւ ես նորից երբեք, երբեք պիտի չտեսնեմ նը-
րան»:

«Ո՛չ, երբե՛ք»:

«Եւ այս երազները նորից չե՞ն վերադառնալու»:

«Ո՛չ»: Վալերիան նորից արձակեց հանգստացման
մի խոր հառաչանք, եւ, մի երանաւէտ Ժպիտ մի ան-
գամ եւս երեւեցաւ նրա շրթների վրայ:

«Եւ մենք երբեք խօսելու չենք նրա մասին, երբե՛ք.
լսո՞ւմ ես, սիրելի՛ս, ... եւ ես թողնելու չեմ իմ սեն-
եակը մինչեւ որ նա գնացած լինի: Եւ հիմա, ուղար-
կիր ինձ իմ նաժիշտները... բայց սպասիր, — մէկ կողմ
տար այդ բանը — նա մատնացոյց արաւ Մուծծիօի կող-
մից տրուած մարդարտեայ մանեակը, որ կեցած էր
անկողնին կից, մի փոքրիկ սեղանի վրայ — եւ նետիւր
նրան իսկոյն ամենախոր ջրհորին մէջ: Գրկիր ինձ, ես

քո Վալերիան եմ, եւ էլ մի գար ներս, ինձ մօտ, մինչեւ... նրա գնալը»:

Փարիօն առաւ մանեակը — նրա մարդարիտները, որ այնքան սիրել էր, այժմ մղտացած էին երեւում — եւ արաւ ինչպէս իր կինը տնօրինեց: Ապա, նա վար իջաւ, պարտէզի շուրջը թափառելու. նայեց հեռուից դէպի տաղաւարը, որի շուրջը մեկնումի շարժման պատրաստութիւններ էին սկսուել: Սպասաւորները դուրս էին բերում արկղներ, բեռնաւորում էին ձիերը... բայց Մալայեցին նրանց մէջ չէր: Մի անդիմադրելի մղում Փարիօն ստիպեց մի անգամ եւս նայելու ինչ որ կատարուում էր տաղաւարում: Նա վերջիչեց, որ ետեւում գաղտնի մի գուռ կար, որից կարող էր հասնիլ ներսի սենեակը, որտեղ Մուծծիօն առաւօտուն պառկել էր: Նա գաղտնի կերպով պտտեց դռան շուրջը, եւ գտաւ նրան չկպուած, եւ, անջատելով մի ծանր վարագոյրի փակուած ծալքերը, նրանց միջից մի վարանոտ ակնարկ պտրտցուց սենեակի վրայ:

ԺԲ.

Մուծծիօն այժմ պառկած չէր գորգին վրայ: Հաղնուած, իբր թէ ճամբորդելու էր, նա նստել էր մի բազկաթոռի վրայ, բայց մի դիակի էր նմանում, ճիշդ ինչպէս Փարիօն պռաճին այցելութեան ժամանակ: Նրա ընդարմացած գլուխը ընկել էր աթոռի ետեւը, եւ նրա դէպ առաջ երկարած ձեռները դեղին, անկենդան, կարծրացած, կախուել էին իր ծունկերի վրայ: Նրա կուրծքը չէր ելեւէջում: Աթոռին մօտ, տախտակամածին վրայ, որտեղ չորացած խոտածաղիկներէ տերեւները

փռուել էին, կանգնած էին մի քանի տափակ թասեր մի սեւ հեղուկով լցուած, որը արտաշնչում էր մի դժբաղդ հոտ գրեթէ հեղձուցիչ, մշկախղի հոտ: Իւրաքանչիւր թասի շուրջը պլլուել էր պղնձագոյն մի փոքրիկ օձ, ոսկի աչքերով, որ ժամանակ առ ժամանակ շողշողում էին, այն ինչ ուղղակի Մուծծիօն դիմացը, երկու քայլ նրանից հեռու, երեւում էր Մալայեցու երկար կերպարանքը, փաթաթուած՝ մի վերարկուի մէջ բազմագոյն ծաղիկներով դիպակից, որը կապուած էր մէջքի շուրջը մի վագրի պոչով. մի սրածայր խոյրի ձեւ ունեցող գլխարկ դրած էր գլխին: Բայց նա անշարժ չէր: Մի վայրկեան նա ակնածանքով խոնարհում էր վար, եւ թւում էր թէ աղօթում էր, իսկ միւս վայրկեանում, ինքն իրան վեր քաշում էր իր բովանդակ բարձրութիւնով, նոյն իսկ կանգնելով ոտի մատների ծայրերի վրայ. եւ ապա, մի ներդաշնակ շարժումով լայն տարածում էր բազուկները, ու յարատեւութեամբ շարժւում էր դէպի Մուծծիօն: Թւում էր, որ սպառնում եւ կամ հրամայում էր նրան, յօնքերը պոստելով, ոտքը գետինը դարնելով: Այս բոլոր գործողութիւններէ համար, երեւում էր որ նա մեծ ճիգ էր թափում, նոյն իսկ ի վնաս իր անձին. նա շնչում էր ծանր կերպով եւ քրտինքը հոսում էր իր ճակատից:

Յանկարծ նստեց գետնին վրայ, եւ քաշելով մի լեցուն շունչ, յօնքերը կնճռոտած՝ անհուն ջանքով իր ամուր սեղմած ձեռները երկարում էր դէպի նա, որպէս թէ նրանցում մի ստնձ բռնած լինէր: Եւ Փարիօն մի աննկարագրելի սարսափով տեսաւ, որ Մուծծիօն գլուխը կամաց կամաց քարձրանալով աթոռի ետեւից

չարժուեց դէպի առաջ՝ հետեւելով Մալայեցու ձեռներին: Մալայեցին թոյլ տուեց, որ նա ընկնէր վար եւ Մուծծիօի գլուխը նորից ծանրապէս ընկաւ դէպի յետ: Մալայեցին կրկնեց իր շարժումները, եւ գլուխը հլու կերպով նրան հետեւելով կրկնեց նոյն շարժումները: Թասերում դռնուած սեւ հեղուկը սկսեց արձագանգել մի նուազ զանգականման հնչիւն, եւ պղնձագոյն օձերը ազատորէն պլլւում էին նրանցից իւրաքանչիւրին շուրջը: Ապա, Մալայեցին դէպի առաջ մի քայլ առաւ, եւ բարձրացնելով արտեւանունքը անհունապէս լայն բաց արեց աչքերը եւ խոնարհեցրեց գլուխը դէպի Մուծծիօն: Եւ մեռած մարդու կոպերը դողդղացին, տարտամ կերպով բաժանուեցին, եւ նրանց տակից կարելի էր տեսնել աչքի գունդերը, ազօտ որպէս կապար: Մալայեցու դէմքը պայծառ էր յաղթական հպարտութիւնով եւ հրճուանքով, մի հրճուանք՝ որ դրեթէ չարաբարոյ էր. նա լայն կերպով բաց արեց բերանը եւ կրծքի խորքից մի երկարաձիգ ոռնոց արձակեց...: Մուծծիօի շրթներն էլ անշատուեցին, եւ մի նուազ հեծիւն դողում էր նրանց վրայ, ի պատասխան այդ անմարդկային ձայնին...: Բայց այս միջոցին Փարիօն այլեւս չէր կարողանում տոկալ, եւ երեւակայում էր, որ ինք ներկայ էր մի ինչ որ դիւային թովշութեան: Նա եւս մի ճիշ արձակեց եւ խուժելով դուրս, վազեց դէպի տուն այնքան արագ որքան որ կարող էր, վազելու ատեն երեսը խաչակնքելով եւ աղօթքներ կրկնելով:

Երեք ժամից յետոյ, Անտօնիօն եկաւ նրա մօտ, եւ յայտնեց նրան, թէ ամէն բան պատրաստ է, եւ թէ բոլոր իրերը ծրարուած լինելով՝ սինեօր Մուծծիօն պատրաստուած է մեկնելու: Առանց մի բառով պատասխանելու իր ծառային, Փարիօն գնաց դուրս պատշգամբի վրայ, ուրտեղից կարելի էր տեսնել ամառանոցը: Մի քանի կապոցակիր ձիեր խմբուեցին նրա շուրջը, մի հուժկու մարտաձի, որ թամբուել էր երկու հեծնողների համար, առաջնորդում էր դէպի սանդուխի աստիճանները, ուր գլխաբաց կանգնել էին սպասաւորները՝ զինուած առաջնորդների հետ: Ամառանոցի դուռը բացուեց, եւ օգնութեամբ Մալայեցու, — որը մի անգամ եւս հագել էր իր սովորական տարազը, — Մուծծիօն երեւեց: Նրա դէմքը մեռելի նման էր, եւ ձեռները կախուել էին մեռած մարդու ձեռների նման, բայց նա քայլում էր... այո՛, դրականապէս քայլում էր, եւ ուղղաբերձ նստելով ձիու վրայ, նա չօջափելով դտաւ սանձը: Մալայեցին դնելով ոտները ասպանդակին՝ ոտանեց վեր, նրա ետեւը, թամբին վրայ եւ բազումներովը դրկեց նրան, որից յետոյ ամբողջ խումբը ճամբայ ելաւ:

Ձիերը շարժուեցին, եւ երբ մի շրջան արին տան առջեւը, Փարիօն կարծեց որ Մուծծիօի թուխ դէմքում փայլում էին երկու բիծեր... Կարո՞ղ էր լինել, որ նա աչքերը դարձրած լինէր իր վրայ: Մալայեցին միայն խոնարհուեց դէպի նա: ... Հեգնականօրէն, ինչպէս միշտ:

չարժուեց դէպի առաջ՝ հետեւելով Մալայեցու ձեռններին: Մալայեցին թոյլ տուեց, որ նա ընկնէր վար եւ Մուծծիօի գլուխը նորից ծանրապէս ընկաւ դէպի յետ: Մալայեցին կրկնեց իր շարժումները, եւ գլուխը հլու կերպով նրան հետեւելով կրկնեց նոյն շարժումները: Թասերում գտնուած սեւ հեղուկը սկսեց արձագանգել մի նուաղ զանգականման հնչիւն, եւ պղնձագոյն օձերը ազատօրէն պլլւում էին նրանցից իւրաքանչիւրին շուրջը: Ապա, Մալայեցին դէպի առաջ մի քայլ առաւ, եւ բարձրացնելով արտեւանունքը անհունապէս լայն բաց արեց աչքերը եւ խոնարհեցրեց գլուխը դէպի Մուծծիօն: Եւ մեռած մարդու կոպերը դողդղացին, տարտամ կերպով բաժանուեցին, եւ նրանց տակից կարելի էր տեսնել աչքի գունդերը, աղօտ որպէս կապար: Մալայեցու դէմքը պայծառ էր յաղթական հպարտութիւնով եւ հրճուանքով, մի հրճուանք՝ որ գրեթէ չարաբարոյ էր. նա լայն կերպով բաց արեց բերանը եւ կրծքի խորքից մի երկարաձիգ ոռնոց արձակեց...: Մուծծիօի շրթներն էլ անջատուեցին, եւ մի նուաղ հեծիւն դողում էր նրանց վրայ, ի պատասխան այդ անմարդկային ձայնին...: Բայց այս միջոցին Փարիօն այլեւս չէր կարողանում տոկալ, եւ երեւակայում էր, որ ինք ներկայ էր մի ինչ որ դիւային թովչութեան: Նա եւս մի ճիշտ արձակեց եւ խուժելով դուրս, վազեց դէպի տուն այնքան արագ որքան որ կարող էր, վազելու ատեն երեսը խաչակնքելով եւ աղօթքներ կրկնելով:

ԺԳ.

Երեք ժամից յետոյ, Անտօնիօն եկաւ նրա մօտ, եւ յայտնեց նրան, թէ ամէն բան պատրաստ է, եւ թէ բոլոր իրերը ծրարուած լինելով՝ սինեօր Մուծծիօն պատրաստում է մեկնելու: Առանց մի բառով պատասխարանում էր ծառային, Փարիօն գնաց դուրս պատշգամբի ներս իր ծառային, Փարիօն գնաց դուրս պատշգամբի վրայ, ուրտեղից կարելի էր տեսնել ամարանոցը: Մի քանի կապոցակէր ձիեր խմբուեցին նրա շուրջը, մի հուժկու մարտաձի, որ թամբուել էր երկու հեծնողների համար, առաջնորդում էր դէպի սանդուխի աստիճանները, ուր գլխաւոր կանգնել էին սպասաւորները՝ զինուած առաջնորդների հետ: Ամարանոցի դուռը բացուեց, եւ օգնութեամբ Մալայեցու, — որը մի անգամ եւս հագել էր իր սովորական տարազը, — Մուծծիօն՝ երեւեց: Նրա դէմքը մեռելի նման էր, եւ ձեռները կախուել էին մեռած մարդու ձեռների նման, բայց նա քայլում էր... այո՛, դրականապէս քայլում էր, եւ ուղղաբերձ նստելով ձիու վրայ, նա չօշափելով գտաւ սանձը: Մալայեցին զննելով ոտները ասպանդակին՝ ոտնեց վեր, նրա ետեւը, թամբին վրայ եւ բազուկներովը գրկեց նրան, որից յետոյ ամբողջ խումբը ճամբայ ելաւ:

Ձիերը շարժուեցին, եւ երբ մի շրջան արին տան առջեւը, Փարիօն կարծեց որ Մուծծիօի թուխ դէմքում փայլում էին երկու բիծեր... Կարո՞ղ էր լինել, որ նա աչքերը դարձրած լինէր իր վրայ: Մալայեցին միայն խոնարհուեց դէպի նա: ... Հեղնականօրէն, ինչպէս միշտ:

Վալերիան այս բոլորը տեսա՞ւ արդեօք: Նրա պատուհանի փեղկերը փակուած էին . . . բայց կարող էր լինել, որ նա կանգնած լինէր նրանց ետեւում:

Ճաշի ժամանակ Վալերիան եկաւ ճաշասենեակը, եւ չափազանց հանդարտ եւ սիրալիր էր, սակայն եւ այնպէս նա դեռեւս զանգատուում էր յոգնածութիւնից: Բայց այժմ նրանում զբեթէ յուզում չկար, նրա նախկին շարունակական շփոթութիւնն ու դադանի սարսափը չկար: Եւ երբ Մուծծիօն մեկնելուց մէկ օր յետոյ Պարբիօն նստեց նորից աշխատելու նրա նկարի վրայ, գտաւ նրա դէմքում մաքուր եւ անմեղ արտայայտութիւնը, որի վայրկեանական խաւարումը այնքան վրդովել էր իրան . . . եւ նրա վրձինը հաւատարմօրէն շարժուում էր թեթեւ կտաւին վրայ:

Այր ու կին վերսկսեցին իրանց հին կեանքը:

Մուծծիօն անհետացաւ, որպէս թէ երբեք զոյու-թիւն ունեցած չլինէր: Պարբիօն եւ Վալերիան համաձայնուել էին, որպէս երեւում էր, չարտասանել ոչ մի վանկ նրա մասին, ոչ մի բան չիմանալ նրա հետագայ օրերից. նրա ճակատագիրը, սակայն, մնաց խորհրդաւոր բոլորի համար:

Մուծծիօն իսկապէս անհետացաւ որպէս թէ նա խորասուզուած լինէր հողին տակ: Պարբիօ, մէկ օր մտածեց, որ իր պարտականութիւնն էր ճշդապէս ասելու Վալերիային թէ ի՞նչ պատահեց այն չարագուշակ գիշերը . . . բայց Վալերիան հաւանօրէն գուշակեց նրա նպատակը, եւ բռնեց շունչը, կէս փակելով աչքերը, որպէս թէ սպասելիս լինէր մի հարուածի:

Եւ Պարբիօն նրան հասկացաւ, այդ հարուածը

չհասցրեց նրան: Մէկ գեղեցիկ աշնանային օր, Պարբիօն իր Չեչիլիայի նկարի վերջին հպումներն էր կատարում, Վալերիան նստել էր դաշնամուրի մօտ, նրա մատները ըստ բաղդի գեղերեցան ստեղնաշարի վրայ . . . Յանկարծ, առանց իր գիտակցութեան ձեռների տակից դուրս եկաւ առաջին ձայնանիշը յաղթական սիրոյ երգին, որը Մուծծիօն մի անգամ նուագել էր, եւ հէնց այդ վայրկեանում, առաջին անգամ իր ամուսնութիւնից ի վեր, նա ինքն իրան մէջ զգաց տրոփումը մի նոր բաբախող կեանքի . . . :

Վալերիան ցնցուեց, դադարեց . . . Այդ ի՞նչ էր նշանակում . . . Կարո՞ղ էր լինել որ . . .

Այս բառերի վրայ ձեռագիրը վերջանում էր:

Արձակ Բանաստեղծութիւններ

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՄԻ ԱՒԱՆԴԱՎԷՊ

ՎԵՐՋԻՆ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄԸ

ՈՂՈՐՄՈՒԹԻՒՆ

ԵՐԿՈՒ ԵՂԲԱՅՐՆԵՐԸ

ԻՆՉ ԳԵՂԵՑԻԿ ԻՆՉ ԹԱՐՄ ԷԻՆ ՎԱՐԴԵՐԸ

(Ս. ԲՏԱՏԱՊՈՒԱԾ «ՆՈՐ ԵՐԿԻՐ» ԷՆ)

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՄԻ ԱԻԱՆԴԱՎԷՊ

Բաղդադում ո՞վ չի ճանաչում ձէֆֆէրին, Տիեզերքի Լոյսին:

Մի օր, շատ տարիներ առաջ, նա տակաւին երկտասարդ էր, ձէֆֆէր պտտում էր Բաղդադի արուարձաններում: Յանկարծ նրա աղանջին հասաւ մի խեղդուկ ձայն. մէկը յուսահատօրէն աղաղակում էր ... օղնութիւն:

Նա վաղեց դէպի ճիշդ, եւ տեսաւ որ մի տկար ծերունի մարդ դամուած էր քաղաքի պարիսպներին՝ երկու աւաղակների կողմից՝ որոնք կողոպտում էին նրան: Ձէֆֆէր քաշեց իր թուրը եւ յարձակուեց անօրէնների վրայ, մէկին սպաննեց, միւսին փախցուց: Ծերունի մարդը, այսպէս ազատուելով, ընկաւ իր ազատարարի ոտքին եւ համբուրելով նրա հագուստի ժապաւէնը, բացադանչեց «Դիւցազն երիտասարդ, քո մեծահոգիութիւնը անվարձատրելի չէ մնալու: Երեւոյթով ես մի խեղճ մուրացկան եմ, բայց միայն երեւոյթով: Ես մի հասարակ մարդ չեմ: Ես քեզ սպասելու եմ, շատրուանի մօտ, եւ դու պիտի համոզուես իմ խօսքերի ճշմարտութեանը»:

ձէֆֆէր մտածեց. «Երեւոյթով այս մարդը ան-
շուշտ մի մուրացկան է, բայց ամեն տեսակ բաներ պա-
տահում են: Ինչո՞ւ չի փորձել»:

— «Շատ լաւ, բարի հայր, ես պիտի դամ», պա-
տասխանեց ձէֆֆէր:

Ծերունին նայեց նրա դէմքին եւ մեկնեցաւ: Հետեւ-
եալ առաւօտը, արեգակը հազիւ թէ բարձրացել էր,
ձէֆֆէր գնաց շուկան: Ծերունին արդէն սպասում էր
նրան, իր արժուիկը յենած շատրուանի կոնքին: Նա լը-
ռութեամբ առաւ ձէֆֆէրի ձեռքը եւ առաջնորդեց նը-
րան մի փոքրիկ պարտէզ՝ շրջափակուած բարձր պա-
րիսպներով:

Ճիշդ պարտէզին մէջտեղը, կանանց մարգագետնի
վրայ ածել էր տարօրինակ տեսքով մի ծառ, որ նման-
ւում էր նոճիի, միայն թէ նրա տերեւները կապոյտ
գոյնով էին: Երեք միւրգեր — երեք խնձորներ — կախուել
էին դէպի վեր բարձրացած ձիւղի վրայ: մէկը միջակ
մեծութիւն ունէր, երկարածեւ, եւ կաթի նման սպի-
տակ, երկրորդը՝ խոշոր, գնդաձեւ, փայլուն, կարմիր,
երրորդը՝ փոքր, խորշոմած, գեղնագոյն:

Ամբողջ ծառը թոյլ կերպով շառաչում էր, թէեւ
քամի չկար եւ արձակում էր մի բարձրագոյն ու աղիո-
ղորմ ձայն, ինչպէս ապակեայ մի զանգակ: Թւում էր,
որ ծառը գիտակցում էր թէ ձէֆֆէր իրեն մօտեցել էր:

— «Երիտասարդ», ասաց ծերունին, ընտրիր այս
խնձորներէից որեւէ մէկին. եւ գիտցիր որ եթէ ընտրե-
լով ուտես սպիտակ խնձորը, դու պիտի լինես բոլոր
մարդկանց մէջ ամենախելացին, եթէ ընտրելով ուտես
կարմրագոյնը, դու պիտի լինես հարուստ՝ Հրեայ Ռո-
չիտի նման, եթէ ընտրելով ուտես գեղնագոյնը, դու

պիտի սիրուիս պառաւ կանանցից: Մտքումդ որոշիր,
եւ մի յապաղիր: Մի ժամուայ ընթացքում, խնձորնե-
րը թառամելու են, եւ ծառը ինքն էլ խորասուզուելու է
երկրի լուռ խորութեան մէջ: ձէֆֆէր վար նայելով
կշառագոտեց: «Ի՞նչպէս պէտք է շարժուիմ». ասաց ցած
ձայնով, իբր թէ ինքն իրեն հետ կը վիճաբանէր: «Եթէ
դու դառնաս շատ խելացի, գուցէ չի ցանկանաս ապրիլ
եթէ դու դառնաս ոեւէ մէկից աւելի հարուստ ամեն ոք
քեզ նախանձելու է: Ես լաւ կ'անեմ, որ ընտրելով ուտեմ
երրորդը, թառամած խնձորը»: Եւ այդպէս ալ արեց:
Ծերունին ծիծաղեց մի անատամ ծիծաղով, ու ասաց —
«Օ՛հ, ի՞մաստուն երիտասարդ դու ընտրել ես լաւագոյ-
նը: Դու իրօք իմաստուն ես քան Սողոմոնը, եւ դու կա-
րիք չունիս կարմիր խնձորին ... Դու առանց նրան էլ
հարուստ պիտի լինես: Միայն թէ քո հարստութեանը
ոչ ոք չի նախանձելու»:

«Ասա՛ ինձ, ծերունի մարդ, ո՞ւր է ապրում մեր
խալիֆայի երկնքից պաշտպանուած յարգելի մայրը»
հարցրեց ձէֆֆէր ոգեւորուած:

Ծերունին մինչեւ դետին խոնարհելով, երիտասար-
դին մատնանշեց ճանապարհը: Ո՞վ Բաղդադում չի ճա-
նաչում Տիեզերքի Լոյսին, մեծահոգի, հուշակաւոր
ձէֆֆէրին:

ՎԵՐՋԻՆ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄԸ

Մենք մի ժամանակ, մտերիմ ու ջերմ բարեկամներ էինք... Սակայն, մի չարագուշակ բռնություն եկավ...։
Եւ մենք բաժանուցեցինք իրարից՝ որպէս թշնամիներ։

Անցան բազմաթիւ տարիներ... Եւ ժամանակով այն քաղաքը ուրնա անցում էր, իմացայ թէ անբժշկելիօրէն ծանր հիւանդ էր նա եւ ցանկանում էր տեսնել ինձ։

Ես չտապեցի նրա մօտ։ Մտայ իր սենեակը։

... Մեր աչքերը հանդիպեցին իրարու։ Ես հաղիւ թէ ճանաչեցի նրան։ Աստուած՝ իմ, հիւանդութիւնն ինչպէ՛ս կերպարանափոխել էր նրան։

Դալկահար, կնճռոտած, բոլորովին ճաղատ, եւ նօսրացած սպիտակ մօրուքով, նա նստել էր առանց հագուստի, միայն մի շապիկով, որ մասնաւորապէս

պատուում էր... Նա չէր կարող տանել նոյն իսկ ամենաթեթեւ հագուստի ծանրութիւնն անգամ։ Ինքնիրան թօթուելով, նա դէպ ինձ երկարեց իր սոսկալի վրտիտ ձեռքը, որ կարծես մաշած էր։ Մեծ ճիգով մըլմնջեց մի քանի անորոշ խօսքեր — բարի գալուստի՞, թէ կշտամբանքի — ո՞վ կարող է ասել։

Նրա հիւծուած կուրծքը հեռում էր, եւ իր յուզուած աչքերի սպառած բիւրերի վերեւից դժնդակօրէն գլորուեցան տանջանքի երկու արտասուքներ։

Սիրտս ճմլուեց...։ Ես նստեցի իր կողքին մի ամթոռի վրայ, եւ ակամայ աչքերս ձգելով դարհուրելի արհաւիրքի վրայ, ես ինքս էլ երկարեցի իմ ձեռքը։

Բայց ինձ այնպէս թուեցաւ, որ իր ձեռքը չէր, որ բռնեց իմ ձեռքը։

Ինձ թուեցաւ, որ երկուսիս միջեւ նստել էր մի բարձրահասակ, անշարժ, գունատ կին, գլխից մինչեւ ոտքը ծածկուած երկար պատմութեանով։ Նրա խոր, տոգոյն աչքերը նայում էին դատարկութեան մէջ եւ ոչ մի խօսք չէր լսում նրա գունաթափ, անշարժ շրթներէն։

Այս կինը միացրեց մեր ձեռքերը...։ Նամեզ հաշտեցրեց։

Այո՛...։ Մահը մեզ հաշտեցրեց...։

ՈՂՈՐՄՈՒԹԻՒՆ

Մի մեծ քաղաքի մօտ, ընդարձակ ճանապարհի երկարութեամբ քայլում էր մի ծերունի հիւանդ մարդ, որ դողդողում էր քայլելիս: Նրա մաշած, տկարացած սրունքները կաղում, քաշում եւ սայթաքում էին, չարժուում էին ցաւագինօրէն եւ թոյլ կերպով, որպէս թէ նրանք իրան պատկանած չլինէին: Նրա ցնցոտիանման հագուստները կախուել էին իր շուրջը, եւ չծածկուած գլուխը ծռել էր իր կրծքի վրայ...: Նա բոլորովին ուժասպառ էր եղել:

Նա նստեց մի քարի վրայ՝ ճանապարհի եզերքին, ծռուեց գէպի առաջ եւ իր արմուկները ծռնկերին կրթնած՝ դէմքը ծածկեց իր ձեռքերի մէջ եւ իր կրնձոտուած մատները միջից արտասուքը թափուեց վար, դորշ գետնի վրայ:

Նա յիշում էր...:

Յիշում էր թէ՛ ինչպէս ինքն էլ զօրաւոր, հարուստ էր եղել, եւ թէ ինչպէս սպառել էր իր առողջութիւնը ու մտնել իր հարստութիւնը ուրիշների, — բարեկամների եւ թշնամիների վրայ...:

Եւ այժմ նա չունէր մի հացի փշրանք: Եւ բոլորն էլ, նոյն իսկ բարեկամները, լքել էին իրան, թշնամիները առաջ...: Նա պէ՞տք է, որ ընկճուէր ողորմութիւն խնդրելու: Իր սրտում դառնութիւն եւ անպատուութիւն էին տիրում:

Եւ արցունքները թափւում էին ու թափւում, ու բծաւորում դորշ գետինը:

Յանկարծ նա լսեց, որ մէկը կանչում էր իրան՝ իր անունով. նա բարձրացրեց իր յոգնած գլուխը, եւ տեսաւ որ, իր առջեւ կանգնել էր մի օտարական:

Մի հանդարտ եւ լուրջ դէմք՝ բայց ոչ խոժոռ, չի ճառագայթող՝ բայց յստակ աչքեր, մի խորաթափանց նայուածք՝ բայց ոչ անկարեկից: «Դու վատնել ես քո բոլոր հարստութիւնը», ասաց նա, հանդարտ ձայնով... բայց դու ապահովապէս, չես զղջացել քո արած լաւութեան համար»:

«Ես չեմ զղջացել», պատասխանեց ծերունին՝ հանաչելով: «Բայց, այստեղ այժմ մեռնում եմ»:

— «Եւ եթէ մուրացիկներ ձեռք երկարած չլինէին քեզ, շարունակեց օտարականը, դու ոչ ոք պիտի ունենայիր ապացուցանելու, քո բարութեան մասին, դու չպիտի կարենայիր կստարել քո բարի գործը»:

Ծերունին ոչինչ պատասխանեց եւ մտախոհեց: «Այսպէս, դու խեղճ մարդ, հիմա էլ դու քեզ հպարտ չես զգում» — նորից շարունակեց օտարականը: «Գնա՛, մեկնիր ձեռքդ, եւ դու ինքդ էլ մի պատեհութիւն տուր՝ ուրիշ լաւ մարդկանց՝ գործով ապացուցանելու, որ նրանք բարի են, բարեսէր են»:

Ծերունին ցնցուեց, բարձրացրեց իր աչքերը... բայց օտարականը արդէն տներեւութացել էր: Եւ հեռ-

ւից մի մարդ երեւցաւ, որ քայլում էր ճանապարհի երկարութեամբ:

Ծերունին դնաց զէպի նրան եւ իր ձեռքը մեկնեց: Մարդը մի խոժոռ կերպարանքով մէկ կողմ դարձաւ եւ ոչինչ չտուեց:

Բայց նրանից յետոյ, մէկ ուրիշը անցաւ, եւ նա ծերունիին տուաւ մի չնչին ողորմութիւն: Եւ ծերունին տրուած սղոյնէ գրամներով դնեց իր համար հաց, եւ մութրացկանութեամբ շահուած պատառը քաղցր էր թրւում իրան: Իր սրտում ամօթ չէր զգում, ընդհակառակը խաղաղութիւն ու ուրախութիւն եկան իր վրայ երբ օրհնում էր նրան:

ԵՐԿՈՒ ԵՂԲԱՅՐՆԵՐԸ

Դա մի տեսիլ էր...

Երկու հրեշտակներ երեւցան ինձ... երկու ոգիներ: Ասում եմ հրեշտակներ, ոգիներ, որովհետեւ երկուսն էլ հազուատներ չունէին իրանց մերկ մարմինները վրայ, եւ նրանց ուսերի ետեւում կանգնել էին երկար զօրաւոր թեւեր:

Երկուսն էլ պատանիներ էին: Մէկը աւելի կլորիկ, փափուկ ողորկ մորթով եւ թուխ խոպոպիքներով: Նրա աչքերը թխագոյն եւ լեցուն էին խիտ թարթիչներով, նայուածքը խորամանկ, զուարթ եւ անձկալից էր: Դէմքը զմայլելի, դիւթիչ, մի քիչ լպլրւ, եւ մի քիչ էլ չար էր: Նրա լեցուն, բոսորագոյն շրթները թոյլ կերպով դողդոջում էին: Պատանին ժպտեց, որպէս ավդեցութիւն ունեցող մէկը — ինքնավստահութեամբ եւ մեղկութեամբ: Մի չքեղազեղ ծաղկի պսակ թեթեւօրէն հանգչում էր նրա փայլող խոպոպիքների վրայ, որ դրեթէ դաչում էին նրա թաւչային թարթիչներին:

Մի պիտակուած ընծառիւծի մօրթ գնդասեղուած մի հսկեղէն նետով, թեթեօրէն կախուել էր նրա կուրացած ուսերից դէպի իր բոլորակաձեւ աղբերը: Իր թեւերի փետուրները վարդազոյն երանգներով էին, նրանց ծայրերը փայլուն եւ կարմիր, կարծես թաթախուած լինէին նոր թափուած բոսորագոյն արեան մէջ: Ժամանակ առ ժամանակ, նրանք արագ արագ շարժուած էին, մի ախորժելի արծաթեայ հնչումով, դարնանային անձրեւի հնչումով:

Միւսը՝ վտիտ էր եւ իր մօրթը գեղնագոյն իւրաքանչիւր անգամ շնչելիս, նրա կողոտկները կարելի էր տեսնել թոյլ կերպով հեւալիս: Նրա մազերը բաց գոյն էին, ցանցառ եւ ուղիղ, աչքերը խոշոր, լեցուն, տըժգոյն եւ դուրջ էին... հայեացքը անհանդիստ եւ տարօրինակ կերպով փայլուն էր: Իր բոլոր կերպարանքը պակասած էր, փոքրիկ կիսաբաց բերանով, սրածայր ձկանման ատամներով, սեղմուած արծիւային քթով, դուրս ցցուած ծնոտով, եւ դէպի վար ծածկուած սպիտակեղէնով: Խանձուած շրթները ոչ մի անգամ չի ժպտեցին:

Մի լաւ քանդակուած դէմք էր նա, բայց զարհուրելի եւ անողորմ էր, թէեւ առաջինի դէմքը գեղեցիկ պատանին, քաղցր եւ հրապուրիչ էր, ինչպէս որ էր, նոյնպէս ցոյց չէր տալիս կարեկցութեան նշան: Երկրորդ պատանու գլխի շուրջը փաթաթուած էին մի քանի կոտորուած եւ եզրատացորենի դատարկ հասկեր ուրուած թառամած խոտածիլերով:

Գորշագոյն կոշտ հագուստը բոլորել էր նրա մէջքը, թեւերը (ետեւում, մի ազոտ գորշ գոյնով) շարժուած էր դաղդաղօրէն եւ սպառնալից:

Երկու պատանիները երեւում էին անբաժանելի ընկերներ: Նրանցից իւրաքանչիւրը յենուել էր միւսի ուսի վրայ: Առաջինի փափուկ ձեռները դրուած էին խաղողի ողկոյցի նման երկրորդի ոսկրոտ վզի վրայ, երկրորդի վտիտ բազուկը իր երկար թուլակազմ մատներով կծկուած մի օձի նման առաջինի աղջկային կուրծքի վրայ: Եւ ես լսեցի մի ձայն: Այս էր, ինչ որ ասուեց: «Քո առջեւ կանգնել են Սէրն ու Անթուսթիւնը, երկուորեակ եղբայրներ, երկու հիմնաքարերը բոլոր ապրող բաներում: Բոլորը, որ ապրում են շարժուած են դէպի առաջ անունդ ստանալու, եւ սնունդը արտադրում է ձագուկներ:

«Սէր եւ Անթուսթիւն — նրանց նպատակը մէկ է, կեանքը պէտք չէ, որ դադարի, անհատական կեանքը, եւ ուրիշներին կեանքը — նման տիեզերական կեանքին...

ԻՆՉ ԳԵՂԵՑԻԿ ԻՆՉ ԹԱՐՄ ԷԻՆ Վ Ա Ր Դ Ե Ր Ը

Մի տեղում, մի անգամ, չա՛տ, չատ տարիներ առաջ, ես կարդացի մի բանաստեղծութիւն որ շուտով մոռացուեց... բայց որի առաջին տողը դամուէլ է յիշողութեանս մէջ:

«Ի՛նչ գեղեցիկ, ի՛նչ քարմ էիմ վարդերը...»: Այժմ ձմեռ է, սառնամանիքը սառոյցով պատել է պատուհանիս փեղկերը, մութ սենեակում վառում է մի առանձնակեցուկ մոմ: Ես կծկուած նստեցի մի անկիւնում, եւ իմ գլխում այդ տողը չարունակում է արձագանգել ու արձագանգել՝

«Ի՛նչ գեղեցիկ, ի՛նչ քարմ էիմ վարդերը...»: Եւ ես տեսնում եմ զիս ուսուական մի գիւղաքաղաքի տանցած պատուհանի առաջ: Ամառնային երեկոն յամբօրէն հալում էր գիշերուան մէջ, ջերմ օդը անուշաբոյր փաղաքշում էր յափուկի ծաղիկներով: Եւ պատուհանում իր բազուկների վրայ յենած գլուխը, թեքուած իր ուսերի վրայ, նստած է մի դեռատի աղջիկ, լուսթեամբ ուշադիր ու անքթիթ նայում է երկինքին, որպէս թէ սպասում է նոր աստղերի դուրս գալուն:

Ի՛նչ պարզութիւն, ի՛նչ ներշնչում երազոտ աչքերում, ի՛նչ յուզիչ անմեղութիւն հարցախնդիր բաժանեալ շրթներից: Ի՛նչպէս հանդարտօրէն շնչում է տա-

կաւին աճող, տակաւին չի յուզուող կուրծքը: Ի՛նչպէս մաքուր եւ քնքոյշ է շրջագիծը մատղաշ դէմքին:

Ես չեմ համարձակում խօսիլ նրան, բայց նա որքա՛ն սիրելի է ինձ համար: Ի՛նչպէս բաբախում է սիրտը: «Ի՛նչ գեղեցիկ, ի՛նչ քարմ էիմ վարդերը...»: Իսկ այստեղ, սենեակում, աւելի ու աւելի մթաղնում է, մոմը վառւում է աղօտ եւ կաթկթում է. պարուկ ստուերները դողդողում են ցած առաստաղում. անագորոյն սառնամանիքի ճարճատիւնը լսում է դրսից եւ ներսից, տխրաբին մրմուռնը վաղեմի կեանքից: «Ի՛նչ գեղեցիկ, ի՛նչ քարմ էիմ վարդերը...»: Ահա իմ առջին բարձրանում են այլ պատկերներ: Ես լսում եմ դիւղի զուարթ տան կեանքի աղմուկը: Երկու խարտեաչ գլուխներ յենուած միմեանց մօտ՝ յանդիմութեամբ նայում են ինձ՝ իրանց փայլուն աչքերով վարդագոյն այտերը թրթռում են զսպուած ծիծաղով: Ձեռքերնին սեղմած են ջերմադին խանդաղատանքով, դեռատի բարի ձայները հնչում էին մէկը միւսի վրայ. այն ինչ, մի քիչ աւելի հեռուն, մի անդորր սենեակի ծայրում, ուրիշ նոյնպէս դեռատի ձեռքեր թուչտում են անհմուտ մատներով մի հին դաշնամուրի ստեղների վրայ, եւ լսներովան շրջապարը անդօր է խլացնել նահապետական ինքնաբոլի շչումը...:

«Ի՛նչ գեղեցիկ, ի՛նչ քարմ էիմ վարդերը...»: Մոմը պլպլաց մարուեց...: Որո՞ւն է այդ խղդուկ եւ խորջ հազը: Գալարուած՝ իմ միակ բարեկամս ծեր շունս պառկած է ոտքերիս առաջ ու դողդողում է...:

Ես մըսում եմ... ես սառում եմ ... եւ նրանք բոլորը մեռած են... մեռած...:

«Ի՛նչ գեղեցիկ, ի՛նչ քարմ էիմ վարդերը...»:

Վ Ա Ր Դ Ը

(Արտատպուած «Կոչնակ»էն)

Յգոստոսի վերջին օրերն է... Աշունը արդէն հասել է :

Արեւը մայր էր մտնում : Մի յանկարծական տեղատարափ անձրեւ առանց որոտումի եւ կարկուտի արագապէս անցաւ մեր ընդարձակ դաշտադեանի վրայից :

Տան առջեւ դտնուած պարտէզը շառագունեց եւ գոլորշուեց : Բոլորը լեցուեց արեամուտի կրակով եւ անձրեւի հեղեղով :

Նէ նստել էր սեղանին մօտ, հլւրասնեակում, եւ մի տեւական երազոտութիւնով ակնկառոյց նայում էր կիսաբաց դռնից դէպի դուրս, պարտէզը :

Ես գիտէի թէ ի՞նչ էր անցնում այդ վայրկեանին նրա հոգում : Ես գիտէի, որ մի կարճ, բայց տառապալից պայքարից յետոյ, նէ այդ բոպէում տեղի էր տալիս մի զգացողութեան, որ այլեւս չէր կարող տէր դառնալ :

Յանկարծ, նէ ոտի կանգնեց, արագօրէն դուրս գնաց պարտէզը, եւ աներեւութացաւ :

Մի ժամ սահեցաւ... մի մանրերկրորդ... նէ չէր վերադարձել :

Ապա, ես ոտի կանգնեցի, եւ դուրս ելնելով դռնից, դարձայ դէպի այն ճանապարհը ուրկէ նա ընթացել էր — եւ որ այդ մասին կասկած չունէի... :

Բոլորը խաւար էր իմ շուրջը. գիշերը արդէն իջել էր : Բայց խոնաւ, աւազոտ ճանապարհի վրայ, մի բոլորանման պայծառ, կարմիր առարկայ էր նշմարւում, նոյն իսկ մտախուղի մէջից : Ես ծուռեցի վար : Մի թարմ եւ նոր բացուած վարդ էր : Երկու ժամ առաջ ես տեսել էի այդ միեւնոյն վարդը նէրա կրծքում :

Ես խնամքով վերցրի ծաղիկը եւ գնալով ետ դէպի իր սենեակը, դրի նրա սեղանին վրայ, իր աթոռի դիմացը :

Եւ այժմ, նէ վերջապէս վերադարձաւ : Նէրա դէմքը՝ թէ՛ դունատ եւ թէ՛ վառվռուն էր. նրա ակնկոյր աչքերը մի կերպ փոքր էին երեւում՝ եւ՛ արագահասութեամբ թափառում էին մի երջանիկ շփոթութեան մէջ մէկ ձողից միւսը :

Նէ տեսաւ վարդը, խլելով նրան՝ ակնարկ նետեց նրա ճգմում, ցեխոտում ծաղկաթերթերին, ու նայեց դէպ ինձ : Նրա աչքերը յանկարծակի մի անշարժութեան վերածուեցին, որոնք պայծառ էին արցունքով :

«Ինչո՞ւ համար լաց էք լինում», ես հարցրի : «Թէ ինչո՞ւ, տեսէ՛ք այն վարդը. նայեցէ՛ք թէ ի՞նչ է պատահել նրան» :

Ապա, մտածեցի թէ շարժար է արտայայտելու մի խորիմաստ դիտողութիւն :

«Ձեր արցունքները լուանալու են ցեխը», ես արտասանեցի մի նշանակալից բացատրութիւնով:

«Արցունքները չեն կարող լուանալ. նրանք այրում են», նէ պատասխանեց:

Եւ դառնալով դէպի կրակարանը, նէ նետեց վարդը մեռնող բոցերի մէջ:

Կրակը այրում է աւելի լաւ, քան արցունքը», նէ աղաղակեց աշխուժութիւնով. ու նրա սիրուն աչքերը արցունքով տակաւին պայծառ, անվեհեր եւ երջանիկ կերպով ծիծաղում էին...:

Ես տեսայ, որ նէ էլ կրակի մէջ է եղել:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0803026

